

Övervakning i nykterhetens tjänst

– Linköpings nykterhetsnämnd 1917–1930

Amanda Ekström
Jack Holmgren

Handledare: Lasse Kvarnström

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till Birgit Ekström för ovärderlig hjälp med att sammanfatta och tyda handstilen i Linköpings nykterhetsnämnds protokoll. Utan din hjälp hade vår uppsats varit väldigt torftig. Vi vill även tacka vår handledare Lasse Kvarnström för vägledning och värdefulla råd.

Innehållsförteckning

Förord.....	1
Inledning	3
Syfte & frågeställningar	4
Avgränsningar och metod	4
Källmaterial.....	5
Bakgrund.....	6
Brattssystemet.....	7
Forskningsläge	9
Linköpings nykterhetsnämnd 1917–1930.....	12
Årsberättelser 1922–1930	21
Nykterhetsnämndens årsberättelse 1922	21
Nykterhetsnämndens årsberättelse 1923	22
Nykterhetsnämndens årsberättelse 1924	25
Nykterhetsnämnden årsberättelse 1925.....	27
Nykterhetsnämnden årsberättelse 1926.....	28
Nykterhetsnämnden årsberättelse 1927.....	30
Nykterhetsnämnden årsberättelse 1928.....	31
Nykterhetsnämnden årsberättelse 1929.....	33
Nykterhetsnämnden årsberättelse 1930.....	34
Nykterhetsnämnden i siffror	36
Sammanfattning och avslutande diskussion	37
Källförteckning	40
Källmaterial.....	40
Offentliga tryck	40
Litteratur.....	40
Övriga källor	40

Inledning

I protokollen från Linköpings nykterhetsnämnd får vi följa några av stadens invånares liv och öden. Skomakare Johan Axel Elvin från Tannefors första kontakt med nykterhetsnämnden skedde i oktober 1920 efter att hans hustru hade lämnat in en skrivelse med begäran om omedelbara åtgärder mot hennes man som *“på grund av ett supigt och oordentligt levnadssätt utgjorde en fara för hustru och barns liv och lem.”*¹ Nämnden beslutade om att utfärda en varning och att följa upp hans levnadssätt. De följande åren återkommer skomakare Elvin i nykterhetsnämndens protokoll ett flertal gånger. I april 1921 berättar en av nämndens ledamöter som fått i uppgift att övervaka honom att hans levnadssätt tycks ha förbättrats men det beslutas dock att han fortsatt ska stå under uppsikt av nämndens kontrollanter. En månad senare har skomakare Elvin återigen fått en varning för sitt *“supiga leverne”* men nämndens kontrollanter kan i augusti samma år rapportera att Elvin trots sitt omåttliga förtärande av alkohol inte har något problem att arbeta och försörja sin familj. Nämnden beslutar därför att fortsätta hålla skomakare Elvin under uppsikt men att för tillfället inte vidta några ytterligare åtgärder. Det dröjde dock inte allt för lång tid innan han återkom i protokollen och hans fru är i kontakt med nämnden för att få hjälp med sin makes oordentliga levnadssätt. I nykterhetsnämndens protokoll från november 1922 hade en skrivelse från Linköpings fattigvårdsstyrelse inkommit och nämnden började vidta förberedande åtgärder för en internering. Under de inledande månaderna av 1923 tycks det som att skomakare Elvin var intagen på Linköpings fattigvårdsanstalt och att han även förhöll sig nykter under perioden. I juni 1923 rapporterar dock nykterhetsnämndens kontrollanter om att skomakare Elvin återigen har återfallit i dryckenskap. Nämnden beslutar sig för att inhämta ett utlåtande från dr. Vikberg om huruvida Elvin ska interneras. Frågan om internering återkom i mars 1924 där nämnden beslutade att skomakare Johan Axel Elvin omedelbart skulle sändas till alkoholistanstalten Flodahemmet i Hedemora. Protokollet från april 1924 att kostnaden för interneringen uppgick till 325 kr. I september 1924 fick nämnden ett brev från Elvin där han önskade permitteras från anstalten och han lovade att *“i framtiden iakttaga ett mycket nyktert och ordentligt levnadssätt”*.² Nästa månad, efter att ett arbete hos en skomakare beretts honom, försökspermitterades skomakare Elvin en månad.³

---

¹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 5 maj 1919

² Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 9 september 1924

³ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 1920–1924

Syfte & frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur Linköpings nykterhetsnämnd arbetade under de första åren 1917–1930. Nykterhetsnämnderna var en grundläggande del i det svenska kontrollsystemet rörande alkohol. De alkoholpolitiska frågorna var under 1900-talets början en viktig del av den offentliga debatten. Den utbredda alkoholismen sågs, både nu som då, som ett stort samhällsproblem. Vi ämnar därför att göra en jämförelse över tid för att få en ökad förståelse för hur arbetet med och behandlingen av alkoholism utvecklades i Linköpings kommun. För att uppnå detta syfte har vi valt att använda oss av dessa frågeställningar:

- Vilket uppdrag hade Linköpings nykterhetsnämnd?
- Hur implementerades lagen om behandling av alkoholister från 1913?
- Hur påverkades nykterhetsnämndens arbete av rusdrycksförordningen från 1917?
- Hur arbetade nämnden och vilka medel använde de sig av i sitt arbete?

Avgränsningar och metod

För att uppnå syftet med vår undersökning har vi valt att anta en komparativ ansats. Utgångspunkten för denna undersökning blir därför att göra en jämförande undersökning över tid i hur Linköpings nykterhetsnämnd arbetade under årtalen 1917–1930. Orsaken till att vi har valt att göra nedslag kring dessa årtal är för att undersöka den förändring och utveckling som skedde i arbetet med och behandlingen av alkoholism i Linköping. 1931 kom också en ny lag rörande behandling av alkoholister samt att det 1938 bildades länsnykterhetsnämnder som kontrollerade de kommunala nämnderna vilket även bidrar till att vi har valt att avgränsa oss till dessa årtal. Vi har valt att begränsa oss till Linköping och dessa årtal för att om vi försöker täcka alla nykterhetsnämnder i Sverige samt alla årtal de var aktiva skulle undersökningen bli allt för stor.

Undersökning är tvådelad, den ena delen består av en kronologisk berättelse över de lagar som berörde nykterhetsnämnderna samt dess implementering i Linköpings kommun. Den andra delen av undersökningen består av Linköpings nykterhetsnämnds årsberättelser samt dess protokoll. Årsberättelserna är sammanfattade och protokollen har använts som stöd till dessa för att exemplifiera och förtydliga nykterhetsnämndens arbetssätt samt de medel de hade tillgängliga i sitt arbete.

Källmaterial

Källmaterialet hämtas från de berörda lagarna, statens offentliga utredningar samt källmaterial från Linköpings nykterhetsnämnd och protokoll och handlingar från Linköpings kommuns stadsfullmäktige som återfinns på Linköpings stadsarkiv. De lagar och förordningar vi har använt oss av återfinns tryckta i Svenska författningssamlingen från det berörda årtalet. De offentliga utredningarna har hämtats från Linköpings universitets söktjänst SOU-sök eller Regeringskansliets hemsida för statliga utredningar. I utredningarna och förordningarna har vi letat efter de kapitel och paragrafer som direkt påverkar nykterhetsnämndernas arbete, vilket gör att till exempel alla paragrafer i 1913 års lag om behandling av alkoholister inte återges i sin helhet i arbetet.

Källmaterialet från nykterhetsnämnden är inte komplett. Personakter, diariier och korrespondens saknas för de första åren som Linköpings nykterhetsnämnd var verksam. Nykterhetsnämndens protokoll för åren 1917, 1918 samt fram till maj 1919 saknas på grund av att den tidigare sekreteraren flyttade och tog med sig protokollen.⁴ Protokollen kan ibland vara svåra att tyda då de är skrivna för hand av olika sekreterare, det förekommer förkortningar samt att språket ibland blir ålderdomligt. Protokollen har i första hand använts för att förtydliga och exemplifiera den information som återfinns i nykterhetsnämndernas årsberättelser som återfinns i Linköpings stadsfullmäktiges protokoll. I årsberättelserna beskriver nämnden hur de har arbetat under det gångna året. Nämnden beskriver bland annat nykterhetstillståndet i kommunen, hur många sammanträden de har haft och hur många ärenden de har behandlat under året. Årsberättelserna innehåller även de kostnader nämnden har haft under året, till exempel kostnader för interneringar samt vilka anslag de har fått för sitt arbete men deras totala räkenskaper går inte att finna i stadsfullmäktiges revisionsberättelser. I drätselkammarens uppgifter går det att finna viss information om beviljade anslag, statliga anslag samt till viss del vilka utgifter nämnden haft. Att gå igenom dessa skulle vara allt för tidskrävande för denna uppsats omfång. Årsberättelser saknas för åren 1917–1921 samt 1923. Ett av nämndens uppdrag var just att avge en årlig berättelse över sin verksamhet samt över nykterhetstillståndet i kommunen. Vi har inte kunnat hitta en förklaring på varför dessa saknas, men det stämmer överens med det Pia Rosenqvist (1985) skriver i *Den svenska supen*. Hon beskriver den långsamma utvecklingen av nykterhetsnämnderna samt hur passivitet och okunnighet hos nämndens ledamöter hämmade

---

⁴ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 19 maj 1919

utvecklingen ännu mer.⁵ Belägg för detta återfinns också i Linköpings nykterhetsnämnds protokoll, de tidigare är mindre detaljerade och detaljrika än de senare. Vi anser ändå att vi kan få en övergripande bild av hur Linköpings nykterhetsnämnd arbetade genom att kombinera de olika källmaterialen; protokoll från nykterhetsnämnden, årsberättelser samt protokoll och motioner från stadsfullmäktige, samt genom stöd i tidigare forskning om nykterhetsnämnder.

Bakgrund

1800-talets slut dominerades av de olika folkrörelserna. En av de mest tongivande rörelserna som under en period organiserade stora delar av medlemmarna i riksdagen var nykterhetsrörelsen. Nykterhet och det måttfulla drickandet ansågs vara av största vikt för nationen och var en viktig moralisk fråga tätt kopplad till de lutherska värderingarna. Detta står i kontrast till att det inte var helt ovanligt att löner betalades ut genom brännvin samt att vid den här tidpunkten dracks cirka 20 liter brännvin per person.⁶ Dryckenskap och fylleri ansågs orsaka stora sociala problem i landet och blev på så sätt en fråga som lyftes i våra lagstiftande insatser. De lagar om tvångsvård som fanns under den här perioden berörde dock enbart sinnessjuka.

Synen på fylleri och dryckenskap under 1800-talet var att det var något självförvållat, det vill säga inte en sjukdom, och därmed straffbart när det störde lag och ordning. Detta visades till exempel i en debatt i riksdagen 1848 där frågan om vård istället för bestraffning för fyllerister lyftes. Lagutskottet argumenterade dock för att ”fylleri var en last som var och en kunde avhålla sig från om man bara ville”⁷ och att straff skulle fortsätta att utdömas. Frågan om fylleri kopplades också ofta till klass; fattigdom och fylleri sågs ofta som två sidor av samma mynt. Detta återspeglades i debatterna i riksdagen mellan åren 1820–1870 där frågeställningen om underklassens farlighet lyftes:

*”Underklassen uppfattades som moraliskt farlig, eftersom den ansågs ägna sig åt kriminalitet, fylleri, otukt, olydnad, lättja, lösdriveri etc.; ekonomiskt eftersom den låg samhället till last; socialt och politiskt eftersom den utgjorde ett hot mot samhällets grundvalar och en fara för bönderna och andra egendomsägande klasser.”*⁸

---

⁵ Rosenqvist i Bruun & Frånberg, 1985 s. 163 ff

⁶ Nycander 1996 s. 16

⁷ SOU 2004:3 Bilaga 4 s.527

⁸ SOU 2004:3 Bilaga 4. s.528

Synen på fylleri började till viss del svänga i början på 1900-talet. Från och med 1903 och tre år framöver lades det fram motioner om att det efter en utredning skulle lägga fram förslag till en lag som möjliggjorde internering och behandling av alkoholister även mot deras vilja.⁹ Motionerna blev nedröstade i andra kammaren med hänvisning till att ”denna lagstiftning innebär en synnerligen fara för den enskildes frihet.”¹⁰

1907 väcktes så frågan på nytt i och med en motion i både första och andra kammaren.¹¹ Motionerna röstades igenom i båda kamrarna och samma år tillsattes Fattigvårdslagstiftningskommittén för att utreda frågan om en lag rörande internering av alkoholister. Det gjordes fortfarande en stark koppling mellan fattigdom och fylleri, något som visas genom att det var just en kommitté från fattigvården som fick utreda frågan. Den nya lagen om behandling av alkoholister SFS 1913:102 trädde i kraft först 1916, delvis på grund av att det först inte fanns några statliga anstalter för behandling. I enlighet med den nya lagen skulle det i varje kommun finnas en nykterhetsnämnd som ansvarade för vården av alkoholisterna. I Linköpings kommun upprättades en nykterhetsnämnd år 1917.¹²

Brattssystemet

Ett par år efter nykterhetsnämndens inrättande i Linköping etablerades i Sverige det så kallade motbokssystemet eller Brattssystemet år 1919. Ivan Bratt som Brattssystemet är uppkallat efter var en svensk läkare och politiker som under sin levnadstid var mycket aktiv inom den svenska alkoholpolitiken. Han kom i mångt och mycket att påverka utformningen av de strategier som Sverige beslutade om att arbeta efter för att få bukt med alkoholproblemen i samhället.¹³ Idéerna om motbokssystemet lyftes av Bratt redan 1909 i en artikel i Svenska Dagbladet. Han fortsatte att förespråka detta system som medlem Fattigvårdskommittén som tillsatts för att utreda ett förslag om vård av alkoholister. Bratts idé med motbokssystemet var till skillnad från det totalförbud som nykterhetsrörelsen förespråkade, att det via motboken skulle gå att stävja enskilda individers alkoholkonsumtion genom att införa restriktioner kring hur mycket alkohol en enskild individ kunde köpa ut. Bratt var rädd att ett totalförbud kring alkohol skulle innebära att den illegala alkoholförsäljningen skulle växa till oanade proportioner. Bratt sa bland annat ”*Sedan den svåra outhärdliga konkurrenten, den legala handeln, är lamslagen, skall den illegala handeln*

---

⁹ Motion AK 1903:83

¹⁰ SOU 2004:3 Bilaga 4. s. s.531

¹¹ Motion AK 1907:140 & Motion FK 1907:15

¹² Linköpings stadsfullmäktige protokoll 24 april 1917 §80

¹³ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s. 156

*kunna resa sig på ett sätt som vi under nuvarande förhållanden icke gärna kunna bilda oss någon föreställning om”.*¹⁴ Motbokssystemet tycks ha haft effekt, efter införandet sjönk fylleriförseelserna i städerna med 70 procent och olycksfall orsakade av alkohol sjönk med 30-40 procent.¹⁵

En annan intressant skiljelinje mellan Bratt och nykterhetsrörelsen var synen på tvångsinternering som verktyg. Bratt var kritiskt inställd till nykterhetsrörelsen, vilken han ansåg lade alldeles för stor vikt på internering som en ensidig lösning på alkoholproblemen. Bratt och flera av hans kollegor i Svenska Läkaresällskapet ansåg att man behövde arbeta med fler metoder vid sidan av tvångsinternering. Bratt utvecklade i början av 1900-talet idéer kring hur en nykterhetsnämnd skulle kunna vara utformad. Bratt menade att man först bör övervaka de individer som har alkoholproblem och försöka hjälpa dem till ett bättre liv genom att uppmuntra dessa till ett sundare leverne. Tvångsinterneringen skulle endast användas i det fall där övervakningsstrategin hade misslyckats. Efter att en individ hade spenderat tid på tvångsvårdanstalt skulle övervakning och stöd ges till dessa för att försöka hjälpa dem att hålla sig på banan. Bratts idéer om nykterhetsnämndernas utformade kom till stora delar att förverkligas efter att lagen om vård av alkoholister SFS 1913:102 implementerades. Även i den så kallade rusdrycksförordningen från 1917 förverkligades flera av Bratts idéer. Utöver att fastställa nykterhetsnämndens uppdrag i att kontrollera nykterhetstillståndet i kommunerna skapades kommunala monopol på försäljning av alkohol. Förordningen fastslog också vilka, och på vilka grunder en person fick ansöka om att köpa rusdrycker.¹⁶

Ett annat ämne som kan vara viktig att påpeka i sammanhanget är synen på vad som utgör missbruk och hur en person med missbruksproblem på bästa sätt bör hjälpas. Här skiljde sig Bratts och flera av hans kollegors i syn jämfört med andra läkare. En annan svensk läkare vid namn Magnus Huss hade från mitten av 1800-talet utvecklat idéen om att det går att se på alkoholism som ett kroniskt sjukdomstillstånd. Huss menade därför att en total avhållsamhet vore att föredra för de individer som hade svårt att hantera sina dryckesvanor. Kritik har ofta riktats mot Bratt och flera av hans kollegor i Svenska Läkaresällskapet för att de inte stödde idéen om att vissa individer kanske bör avstå helt från alkohol för att inte

---

¹⁴ Rosenqvist i Bruun & frånberg 1985 s. 190

¹⁵ Nycander 1996 s. 69

¹⁶ SFS 1917:340

återfalla i ett missbruk.¹⁷ Huss tankar om total avhållsamhet kom att aktualiseras i och med 1922 års folkomröstning om rusdrycksförbudet.

Forskningsläge

Någon forskning som specifikt berör nykterhetsnämnden i Linköping, hur de olika lagarna har implementerats eller behandlingsmetoderna som användes har vi inte kunnat finna. Nykterhetsnämnderna och den alkoholpolitik som fördes i början på 1900-talet är dock mer väldokumenterad. Svante Nycanders bok *Svenskarna och spriten – alkoholpolitik 1855-1995* (1996 2 uppl.) behandlar den svenska alkoholpolitiken mellan 1855-1995. Nycander är statsvetare och journalist samt tidigare chefredaktör för Dagens Nyheter och har verkat för och skrivit om restriktiv alkoholpolitik under lång tid. I boken beskriver han bland annat vägen fram till 1913 års lag om vård av alkoholister samt den alkoholpolitiska rörelsen. Nycander beskriver att det i de diskussioner som fördes var det en mer eller mindre öppen eller i alla fall underförstådd förutsättning att rusdrycks eländet var något som fanns inom de lägre klasserna. Alkoholfrågan sågs som ett problem som återfanns inom arbetarklassen och Nycander beskriver hur detta synsätt gav nykterhetspolitiken på 1900-talets början ett starkt drag av klassdiskriminering. Nycander behandlar också motbokssystemet samt hur försäljningen av alkohol allt mer monopoliserades. Även ordningen med systembolag beskriver Nycander som något klasspolitiskt. Systembolaget i Göteborg hade till exempel från början ett filantropiskt socialt syfte vid sidan av det nykterhetspolitiska. Den ursprungliga avsikten var att nettovinsten av utskänkningsrörelsen skulle användas till något som gagnade den arbetande klassen.¹⁸

I antologin *Den svenska supen – en historia om brännvin, Bratt och byråkrati* (1985) redigerad av sociologen Kettel Bruun och historikern Per Frånbergs behandlas bland annat frågor som Brattsystemet och dess administrativa kontrollerande funktioner samt kopplingen mellan klass, kön och alkoholkonsumtion. Boken har ett historiskt-ekonomiskt perspektiv, Frånberg skriver bland annat i förordet att “den bild som tidigare getts av utvecklingen ofta bortser från de ekonomiska faktorerna som är betydelsefulla i vår fortsatta beskrivning”.¹⁹ Ett kapitel i boken skriven av Pia Rosenqvist, institutionsledare för Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (NAD), är döpt till Nykterhetsnämnderna och berör bland annat deras uppkomst och uppdrag. I kapitlet beskrivs de små ekonomiska resurserna som

---

¹⁷ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s. 156–157

¹⁸ Nycander 1996 s. 33–35

¹⁹ Bruun & Frånberg 1985 s. 5

nykterhetsnämnderna hade att röra sig med vilket ofta påverkade möjligheten, eller viljan, att internera de som hade behov av det. Kapitlet beskriver även Bratts tankar och idéer om hur nykterhetsnämnderna skulle utformas. Bratt ansåg att nykterhetsnämnderna skulle vara sammansatt av personer från alla samhällsklasser. Han delade även upp nämnderna i två instanser med olika uppdrag. Kommunala nämnder skulle arbeta mot individen och en mer övergripande nämnd skulle arbeta med mer övergripande alkoholfrågor, till exempel försäljning av alkohol. Den kommunala nämndens uppdrag skulle vara att övervaka, uppmuntra och stödja missbrukare samt försöka uppfostra dem till ett sundare liv, vidta interneringsåtgärder samt att övervaka och stödja de som vistats på anstalt.²⁰ Många av Bratts idéer kom att förverkligas, men inte den om två olika nykterhetsnämnder.

1962 utgavs minnesskriften "*Hundra år under kommunalförfattningarna 1862–1962*" av Svenska Landskommunernas förbund, Svenska Landstingsförbundet och Svenska Stadsförbundet som redigerades av fil. dr Sven Ulric Palme. Boken behandlar den kommunala utvecklingen under hundra år och vill belysa de olika utvecklingsdrag den kommunala verksamheten har haft under dessa år. Tre kapitel i boken, skrivna av August Åman, berör nykterhetsnämndernas arbete. I *Nykterhetsnämnderna och det individuella kontrollsystemet* beskriver Åman hur rusdrycksförordningen från 1917 påverkade nykterhetsnämndernas arbete. Nämnderna och systembolagen behövde samarbeta för att förhindra att personer hemfallna åt dryckenskap fick tillgång till alkohol. Systembolagen ansågs inte kunna känna sitt klientel så pass bra att de hade kännedom om alla dessa personer, därför ålades det nykterhetsnämnderna att övervaka och kontrollera dessa personer för att sedan lämna upplysningarna vidare till de kommunala systembolagen. Åman beskriver vidare hur denna upplysningsverksamhet ofta upptog stor del av nämndernas arbetsbörda och att det tidigt riktades kritik från Nykterhetsrörelsen mot detta.²¹ Åman lyfter också i kapitlet *Alkoholistlagen och kommunerna* att Läkaresällskapet i samband med diskussionerna om lagen om behandling av alkoholister protesterade kraftigt mot att fattigvårdsnämnderna i kommunerna skulle få ansvaret för vård och behandling av alkoholister. De ansåg att fattigvården saknade den expertis som krävdes för uppdraget och krävde att sakkunniga kommunala organ tog över ansvaret och att de helt skulle ägna sig åt att praktiskt lösa alkoholfrågan på sin ort samt att de skulle arbeta med förebyggande verksamhet. Det tredje kapitlet som berör nykterhetsnämnderna är *Bilder från arbetet i en nykterhetsnämnd*. I

---

²⁰ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s.159

²¹ Åman i Palme 1962 s. 316–317

kapitlet presenteras ett flertal historier, likt den vi presenterar i inledningen, där vi får följa olika personers kontakter med nykterhetsnämnder. Kapitlet saknar dock källhänvisningar och vi kan därför inte veta om det är korrekt återgivna händelseförlopp eller om Åman har tagit sig "artistiska friheter" och förskönat eller utelämnat delar av ärendets gång. På grund av detta blir kapitlet obrukbart som del i en jämförelse med Linköpings nykterhetsnämnd.

I Inger Knoblocks avhandling *Systemets långa arm - En studie av kvinnor alkohol och kontroll i Sverige 1919–55* från 1995 behandlas den alkoholpolitiska frågan ur ett könsperspektiv. Knoblock beskriver att det kontrollsystem som blev verksamt i samband med 1913 års lag om behandling av alkoholister och 1917 års rusdrycksförordning var könsdiskriminerande. Systemet innebar att den som ville köpa alkohol var tvungen att ansöka om tillstånd (det som senare blev motboken) hos sitt kommunala systembolag. Det var dock inte en rättighet att få köpa alkohol, rätten var främst förbehållen myndiga män. Gifta kvinnor hade ingen möjlighet att ansöka om motbok, ville de dricka alkohol var de hänvisade till deras mäns motbok. Ogifta kvinnor som ansökte om motbok granskades extra hårt och fick i många fall avslag. Klass, kön, civilstånd och inkomst var faktorer som påverkade möjligheterna att få en motbok.²² Knoblock kopplar även den alkoholpolitiska frågan till de rådande normerna, den ideala kvinnan skulle vara skötsam, ansvarsfull och inte dricka och hon ansågs av lagstiftarna inte heller ha ett behov av alkohol. Knappt en fjärdedel av kvinnorna över 25 ansökte om motbok. Knoblock reflekterar över om detta är ett uttryck för de rådande normerna, eller om kvinnorna faktiskt var ointresserade av alkohol.²³ Även om nykterhetsrörelsen innehöll många kvinnor så ägdes den politiska frågan av män och det var männen som styrde kvinnans tillgång till alkohol.

---

²² Knoblock 1995 s.93

²³ *ibid.* s. 95

Linköpings nykterhetsnämnd 1917–1930

1913 års lag om behandling av alkoholister²⁴ gav myndigheterna möjlighet att tvångsvårda de personer som var hemfallna åt dryckenskap. Rekvisitet "hemfallen åt dryckenskap" introducerades för att beteckna de personer som lagen kunde tillämpas på. Lagens första paragraf fastställer på vilka grunder en person med alkoholism kunde interneras. De skäl som angavs var: farlighet för annans personliga säkerhet eller eget liv, utsättande av hustru eller av försörjningsberättigat barn för nöd eller uppenbar vanvård samt liggande till fattigvården eller familjen till last.²⁵ Som Rosenqvist²⁶ påpekar i *Den svenska supen* som var dock inte alla alkoholister objekt för den nya lagen. Kopplingen mellan alkoholmissbruk och klass ansågs vara stark, alkoholmissbruket såg som en av de största orsakerna till de sociala problem som fanns i arbetarklassen. Den nya lagen hade också en stark samhällsskyddande karaktär. Två av de tre skälen till internering som lagen anger kan kopplas till både till klass och samhällsskydd; det var de vilkas dryckesvanor innebar sociala eller ekonomiska påfrestningar på samhället som skulle interneras. Den välbärgade alkoholisten som drack hemma medförde inga ekonomiska påfrestningar på samhället och störde inte samhällsordningen. Paragraf 16 i lagen fastställer även att den som var intagen på anstalt var tvungen att arbeta under tiden den var internerad. De intagna var tvungna "att fullgöra det arbete som ur synpunkten av en ändamålsenlig vård ålägges honom.". De behandlande inslagen var ofta begränsade och utgjordes allt som oftast av uppfostrande samtal med anstaltens föreståndare.²⁷

Paragraf 3 i lagen om behandling av alkoholister²⁸ fastställer att det i varje kommun ska finnas en nykterhetsnämnd. Lagen gav dock kommunerna själva beslutanderätt över hur nämnden skulle upprättas, huruvida den skulle organiseras av fattigvårdsnämnden eller om en särskild nykterhetsnämnd skulle tillsättas. I Fattigvårdskommitténs betänkande från 1914²⁹ utvecklades det uppdrag som gavs åt nykterhetsnämnderna. Utvecklingen följde i mångt och mycket de tankar som Ivan Bratt presenterade i två broschyrer "*Kan nykterhetsfrågan lösas utan totalförbud?*" från 1909 och "*Nykterhetspolitiska utvecklingslinjer*" från 1911. Att utvecklingen följde Bratts tankar är inte så förvånande då han var en av medlemmarna i

---

²⁴ SFS 1913:102 §1

²⁵ Grunderna för internering kom senare att utökas. 1922 reviderades lagen om behandling av alkoholister (SFS 1922:324) och det blev nu enklare att internera en person som var "hemfallen åt dryckenskap". Efter revideringen kunde en person som vid upprepade gånger blivit bötfälld för fylleriförseelser bli internerad på alkoholistanstalt.

²⁶ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s. 154

²⁷ SOU 2004:3 s.535

²⁸ SFS 1913:102 §3

²⁹ SOU 1914:6

Fattigvårdskommittén samt var delaktig i den utredning som ledde fram både till lagen om behandling av alkoholister från 1913 samt den offentliga utredningen från 1914. De uppgifter som gavs åt kommunens nykterhetsnämnder var följande: att övervaka nykterhetstillståndet i kommunerna och hålla förteckning över personerna som avstängts från rätten till alkoholinköp, att bereda ärenden som rör nykterhetstillståndet och som remitterats till nämnden från stadsfullmäktige, att avstänga sådana som brukar rusdrycker till uppenbar skada för sig själv eller andra från inköp av alkoholdrycker under en tid av högst tre år samt att avge årlig berättelse över sin verksamhet samt över nykterhetstillståndet i kommunen.³⁰ På grund av det stora ansvar som tilldelades de kommunala nykterhetsnämnderna underströk Bratt betydelsen av att dess ledamöter var kunniga. Ledamöterna skulle väljas av av stadsfullmäktige och på så sätt skulle nämnden representera kommunens sammansättning. Genom den lokala representationen hoppades lagstiftarna vinna stöd åt den nya lagen.³¹ Bratt underströk också betydelsen av att nämnderna skulle vara sammansatta av personer från alla samhällsklasser.³²

Lagen om behandling av alkoholister trädde i kraft 1 augusti 1916 och samma dag öppnade den första statliga anstalten för behandling av alkoholister. Anstalten fick dock vänta två månader på den första interneringen, få nykterhetsnämnder var vid den här tiden verksamma.³³ Tvångsinternering kunde enligt lagen enbart ske på allmän anstalt, det vill säga statlig anstalt. De fanns sedan tidigare privata anstalter, men på dessa kunde bara de som behandlades frivilligt vårdas. På de statliga anstalterna sattes en gräns på ett år för hur länge en alkoholist kunde tvångsvårdas, perioden kunde dock i vissa fall förlängas. Återintagningar på, både statliga och privata anstalter, var dock inte ovanligt då de tidigare intagna vid frisläppandet återföll i dryckenskap.³⁴ Att internera en missbrukare var dock ofta en långdragen process. Enligt lagen om behandling av alkoholister skulle nykterhetsnämnden innan åtgärder om tvångsinternering genomföra ett antal moment. Först skulle de försöka förmå den som var "hemfallen åt dryckenskap" att ingå i nykterhetsförening. Nämnden skulle även bereda honom för minskande av frestelserna till bruk av rusdrycker till exempel genom anställning hos lämplig person eller ombyte av verksamhet eller vistelseort. Nykterhetsnämnden skulle också se till att försäljare av brännvin, vin eller öl inte utlämnades till personen Slutligen skulle de förmå personen att rådfråga en läkare och följa dennes

---

³⁰ SOU 1914:6 §99

³¹ Åman i Palme 1962 s. 239

³² Rosenqvist i Brunn & Frånberg 1985 s. 159, 186

³³ Åman i Palme 1962 s. 241

³⁴ SOU 2004:003 s. 536

föreskrifter eller frivilligt söka vård.³⁵

Senare samma år, i december 1916, lämnade Otto Andersson in en motion till Linköpings stadsfullmäktige att i enlighet med lagen om behandling av alkoholister från 1913 inrätta en särskild nykterhetsnämnd i Linköping.³⁶ Motionens motiveringar till upprättandet av en särskild nykterhetsnämnd tycks stämma väl överens med senare forskning kring nämndernas uppkomst. Ottosson skriver:

“Med undantag för de allra minsta kommunerna, torde det utan tvivel vara lämpligast, att tillsätta särskild nykterhetsnämnd. Att denna uppfattning allmänt gjort sig gällande, framgår av det förhållandet, att redan innan lagen trätt i kraft, hade 25 av Sveriges städer tillsatt särskild nykterhetsnämnd. I en stad af Linköpings storlek, där fattigvårdsstyrelsens arbetsbörda är nog betungande, bör det sålunda icke kunna anses såsom lämpligt, att denna styrelse även handhar det omfattande och synnerligen krävande arbete, som enligt lagen åligger en nykterhetsnämnd.”³⁷

Vid lagens tillkomst fanns det cirka 2500 kommuner i Sverige, många av dessa hade färre än 1000 invånare. Detta var en bidragande orsak till den ofta långsamma utvecklingen med att tillsätta särskilda nykterhetsnämnder. Lagen gav dock utrymme för att fattigvårdsstyrelsen kunde ansvara för de uppdrag som ålagts nykterhetsnämnderna, något de flesta mindre kommuner nyttjade. Nämndernas, eller fattigvårdsstyrelsernas, arbetssätt tycks också ha varierat beroende på kommunernas storlek. De större kommunerna tycks ha arbetat mer preventivt än de mindre kommunerna som däremot var mer restriktiva i utlämnandet av positiva omdömen rörande invånarnas ansökan om att erhålla motbok.³⁸ Linköping var för den här tiden en ganska stor stad tack vare den ökade urbaniseringen och industrins tillväxt. 1910 hade Linköping 18 149 invånare, jämförbart med Sundsvall som också hade en särskild nykterhetsnämnd som hade 16 854 invånare. Mellan åren 1910 och 1920 ökade dessutom invånarantalet med 8 771 personer.³⁹ Om de mindre kommunerna saknade både ekonomiska och administrativa resurserna så var det städerna som hade möjlighet att upprätta särskilda nykterhetsnämnder. Rosenqvist beskriver i *Den svenska supen* ytterligare en orsak till att det i just städerna fanns ett behov av att tillsätta särskilda nykterhetsnämnder. I städerna fanns generellt ett större antal fattiga än det fanns i landsbygdskommunerna vilket medförde att

³⁵ SFS 1913:102 §4

³⁶ Stadsfullmäktiges protokoll 24 april 1917 §80

³⁷ Stadsfullmäktiges protokoll 24 april 1917, handlingar nr 8 s.1

³⁸ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s. 163

³⁹ Statistiska centralbyrån - Folkmängden i rikets städer 1800–1967

fattigvårdskostnaderna ökade. Detta gjorde att det blev allt för ekonomiskt betungande för fattigvården att ta hand om alkoholistvården. Rent befolkningsmässigt fanns det också ett större antal alkoholister i städerna än på landsbygden. Det fanns alltså ett större behov att av att bekämpa alkoholismen i städerna och därmed ett större behov av särskilda nykterhetsnämnder som både tog sig an de ekonomiska och administrativa uppgifterna som följde med att behandla och kontrollera de i staden som var "hemfallna åt dryckenskap".⁴⁰

Ottossons motion om inrättandet av en särskild nykterhetsnämnd skickades sedan till beredningsutskottet som vände sig till fattigvården för att inhämta förslag. Kontroll och eventuell behandling av de som var hemfallna åt dryckenskap hade fram tills dess skötts av fattigvårdsstyrelsen i Linköpings kommun. Fattigvårdsstyrelsen ställde sig positiva till Anderssons förslag om att inrätta en särskild nykterhetsnämnd då det utökade ansvaret som tillfallit nykterhetsnämnderna sågs som för omfattande för fattigvårdsstyrelsen att utföra. Kopplingen mellan fattigdom och dryckenskap ansågs dock fortfarande vara stark, varför fattigvårdsstyrelsen menade att en eller två av deras ledamöter borde utses till ledamot i nykterhetsnämnden. De ansåg att det var av vikt att de fick kännedom "*om åt dryckenskap hemfallen persons förhållande till fattigvården och om hans sätt att fullgöra honom åliggande försörjningsplikt komme nykterhetsnämnden omedelbart tillgodo*". Beredningsutskottet följde fattigvårdsstyrelsens förslag och i april 1917 beslutade stadsfullmäktige om inrättandet av Linköpings nykterhetsnämnd. Det beslutades att nämnden skulle bestå av sju ledamöter, där fyra av dem blev valda för en period om fyra år och tre av dem på en tid på två år. Den första nämnden bestod av fröken Zelma Hagberg, byggmästaren Karl Johnsson, kamreraren Algot Holmblad, snickaremästaren A. Lindell, folkskolläraren Gustaf Lind, poliskommissarien Lars Halfvarsson samt förre gevärshantverkaren F.G. Borg. Fattigvårdsstyrelsens representanter blev målarmästaren A.J. Johnsson samt fabrikören Pehr Sandberg som sedermera blev vald till nämndens förste ordförande.⁴¹ Bratts önskan om att ledamöterna skulle representera alla samhällsklasser tycks utifrån ledamöternas yrkestitlar inte ha blivit infriad i Linköpings nykterhetsnämnd, även om det fanns kvinnlig representation i form av fröken Hagberg.⁴²

---

⁴⁰ Rosenqvist i Brunn & Frånberg 1985 s. 163

⁴¹ Stadsfullmäktiges protokoll 24 april 1917 §80, handlingar nr 8:1ff.

⁴² Stadsfullmäktiges protokoll 24 april 1917 §80, handlingar nr 8:1

Ytterligare en förordning kom att styra nykterhetsnämndernas arbete. Fattigvårdskommitténs betänkande från 1914 låg till stor del grund för rusdrycksförordningen från 1917.⁴³ Förordningen fastställde bland annat på vilka grunder en person kunde ansöka om utminuterung av rusdrycker.⁴⁴ Kapitel fyra i förordningen behandlar på vilka grunder utminuterung av alkohol får ske. För att få köpa rusdrycker behövde personen bland annat vara över 21 år och inte vara fälld för fylleri under de två senaste åren eller andra brott under de tre åren. Inger Knobblock beskriver i sin avhandling *Systemets långa arm* att det restriktionssystem som den nya lagen utgjorde hade inbyggda klassgränser. För att en person skulle få tillgång till alkohol var denna tvungen att arbeta och tjäna en viss summa pengar.⁴⁵ Detta återfinns i kapitel fyra paragraf 29 som fastslår att den som ansökte om utminuterung bland annat tvungen att ange yrke och boende. Rätten att få en motbok var förbehållen de som tjänade pengar. Ytterligare restriktioner, kopplat till klass men även kön, fanns även i lagen, till exempel fastställer paragraf 30 att om en kvinna, eller en person utan "stadig hemvist" ansöker om att få köpa rusdrycker måste en särskild prövning göras av bolaget som innehar försäljningsrättigheterna. I paragraf 35 i samma kapitel fastställs även att bolaget inte får sälja rusdrycker till en person som har fått motboken indragen av nykterhetsnämnden. Rusdrycksförordningen medförde att nykterhetsnämnderna fick kontroll över motboken. Efter att en anmälan till nykterhetsnämnden om "hemfallenhet åt dryckenskap" kunde motboken för berörd person dras in. Ytterligare en orsak till att motboken kunde dras in var att innehavaren hade mottagit fattigvårdsunderstöd. Dessa uppgifter lämnas oftast vidare av nämnden till det lokala systembolaget som då enligt paragraf 64 kunde dra in motboken. 1920 drogs 2 600 motböcker in av nykterhetsnämnderna i Sverige.⁴⁶ I Linköpings nykterhetsnämnds protokoll från 1920 finns ett antal noteringar av indragna motböcker, avslag på ansökan om motbok eller hot om indragning av motbok. Efter en anmälan från hans fru angående hans alkoholmissbruk beslöts det att herr Vibergs motbok skulle dras in enligt paragraf 35 i rusdrycksförordningen. I samma protokoll går det också att läsa om att hamnarbetare Östbergs motbok skulle dras in.⁴⁷

Den som ville köpa alkohol på restaurang var även tvungen att inneha motbok och restaurangerna hade krav på sig att servera mat tillsammans med alkoholen. Det föll på nykterhetsnämnderna att kontrollera att detta mattvång och ordningen på dessa inrättningar

---

⁴³ SFS 1917:340

⁴⁴ Utminuterung betyder försäljning av alkohol, begreppet kom senare att bli synonymt med motboken.

⁴⁵ i Bruun & Frånberg 1985 s. 88–89

⁴⁶ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s. 184

⁴⁷ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 12 april 1920 §3, §4

upprätthölls.⁴⁸ I Linköpings nykterhetsnämnds protokoll återkommer en servering vid namn Automaten ett flertal gånger. Första gången serveringen omnämns är i april 1920 då nämndens ordförande efter ett styrelsemöte med det lokala systembolaget meddelar att åtgärder har tagits för att moderera Automatens vinsservering. Vilka dessa åtgärder är uppges dock inte.⁴⁹ Senare samma år återkom Automaten i protokollen på grund av de missförhållanden som rådde på serveringen. Nämnden beslutade att om inte dessa missförhållanden förbättrades skulle de behöva göra en hemställan om inskränkningar i deras serveringsrättigheter.⁵⁰ Automaten och dess missförhållanden återkommer i nykterhetsnämndens protokoll under december 1920, oktober 1921 och december 1921. I protokollet från december har nämnden slutligen beslutat om att göra en hemställan om inskränkning i serveringsrättigheterna.⁵¹ Några månader senare, i februari 1922 tycks dock förhållandena ha förbättrats. Nämnden informerar om att rusdrycker inte serverades efter klockan sex utom i samband med mat och att därigenom hade förhållandena blivit avsevärt förbättrade.⁵² Automaten återkommer inte sedan i protokollen, men dess ägare källarmästare Blomberg och hans nya servering Centralbuffén blir närmast en följetong de kommande åren. I februari 1923 går det att läsa i nämndens protokoll att det lokala systembolaget önskar inhämta ett yttrande angående Centralbuffén efter att källarmästare Blomberg har klagat på de restriktioner som har ålagts han serveringsrättigheter. Centralbuffén fick efter klockan 6 på lördagar och helgdagar *“endast i samband med mat för minst 50 öre servera öl och pilsner, varvid högst 2 flaskor finge serveras till samma person”*. Nämnden påpekar även att en mängd ynglingar som ännu ej uppnått 20-årsåldern på lördagskvällarna uppehålla vid Centralbuffén är till skada för både sig själva och samhället. Nykterhetsnämnden menar att de restriktioner i serveringsrättigheterna som ålagts Centralbuffén bör fortsätta att gälla, de hade ju fungerat för att förbättra ordningen och förhållandena på herr Blombergs tidigare servering Automaten.⁵³ I maj 1924 återkommer Centralbuffén och dess ägare källarmästare Blomberg i protokollen. Det rapporteras om fortsatta missförhållanden och nämnden beslutar att skicka en framställan till det lokala systembolagets styrelse att ändra källarmästare Blombergs serveringsrättigheter till *“att antingen matpriset vid utskänkning av pilsnerdricka kommer att utgöra lägst en krona per portion eller att tiderna för bierhallens öppethållande blir*

---

⁴⁸ SFS 1917:340 §58

⁴⁹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 12 april 1920 §9

⁵⁰ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 4 oktober 1920 §8

⁵¹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 5 december 1921 §6

⁵² Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 6 februari 1922 §4

⁵³ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 27 februari 1923 §1

*densamma som gälla för övriga utskänkingsställen i staden eller att till varje portion mat av 50 öre endast serveras en tredjedels liter pilsnerdricka”.*⁵⁴

Enligt Rusdrycksförordningen från 1917 var ett en av nämndens uppdrag att avge årlig berättelse över sin verksamhet samt hur nykterhetstillståndet i kommunen såg ut.⁵⁵ Årsberättelser för Linköpings nykterhetsnämnd saknas dock för åren 1917, 1918, 1919, 1920, 1921 samt 1923. Det har i stadsfullmäktiges protokoll inte gått att utröna någon förklaring till detta utöver att det innan 1920 inte fanns någon tydlig instruktion för hur nykterhetsnämnden skulle arbeta. Detta ger dock ingen förklaring till varför det saknas årsberättelse för åren 1920, 1921 samt 1923. I maj 1919 lämnade Otto Andersson, samma person som hade lämnat in en motion om upprättandet av en särskild nykterhetsnämnd, in en motion om antagande av instruktioner för stadens nykterhetsnämnd. Instruktionerna till Linköpings nykterhetsnämnd baserades på de instruktioner som redan fanns för nämnderna i Stockholm, Göteborg, Gävle, Örebro, Eskilstuna samt Sundsvall. Motionen remitterades till nykterhetsnämnden som granskade förslaget vid ett möte i augusti 1919. Nämnden hade inga ytterligare förslag till instruktionerna.⁵⁶

I januari 1920 antogs instruktionerna av stadsfullmäktige. Paragraf 1 slår fast att Linköpings nykterhetsnämnd ska följa och fullgöra de uppgifter som ålagts dem enligt 1913 års lag om behandling av alkoholister samt 1917 års förordning om försäljning av rusdrycker. Utöver dessa åtaganden fastställs det i paragraf 2 att nykterhetsnämnden årligen ska lämna in sina räkenskaper, avge berättelse för sin verksamhet samt nykterhetstillståndet i kommunen och lämna budgetförslag till stadsfullmäktige. Enligt samma paragraf ska nämnden även anmäla till fullmäktige vilka ledamöter som står på tur att avgå de år det är val av nya ledamöter. Paragraf 3 fastställde att nykterhetsnämnden skulle bestå av åtta ledamöter, till skillnad från sju vid nämndens uppstart, samt fyra suppleanter. Det fastslogs att minst en av de fasta ledamöterna samt minst en av suppleanterna skulle vara en kvinna. Bratts önskan om att ledamöterna skulle representera hela samhället genom att ledamöterna valdes från olika samhällsklasser omnämns inte i Linköpings nykterhetsnämnds instruktioner och då de är baserade på flertalet andra städer i samma eller större storlek går det att anta att dessa inte heller tog hänsyn till klass vid valet av ledamöter. Instruktionerna fastställer också på vilka grunder en ledamot får säga upp sig, att minst fem ledamöter måste vara på plats för att ett

---

⁵⁴ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 13 maj 1925 §3

⁵⁵ SFS 1917:340 §64

⁵⁶ Stadsfullmäktiges protokoll 27 maj 1919 §122, handlingar nr 15:96

beslut ska fattas, att protokoll ska föras vid alla möten samt hur ärenden ska hanteras.⁵⁷

Information om nykterhetsnämndens förehavanden blir därefter sparskrapad och innan 1922 års årsberättelse återfinns bara två noteringar som rör nämnden. Den ena rör Lars Halvfarsson avsägelse av ledamotskap från 1921⁵⁸ och den andra rör dåvarande ordförande David Åboms avsägelse av ledamotskap 1922.⁵⁹

Vid den här tiden började en del kritik riktas mot nykterhetsnämnderna runt om i Sverige. Nykterhetsnämnderna hade ofta låg status, det var mödosamt att sätta sig in i de gällande lagarna och de tillämpades därför inte alltid korrekt samt att nämnderna ofta fungerade dåligt på grund av att kommunerna inte brydde sig om att välja in kunnigt folk i nämnderna. Bratts önskan om kunnigt folk i nykterhetsnämnderna tycks på många ställen inte ha fått gehör. Att det saknas både protokoll och årsberättelser från denna period gör att denna allmänna kritik mot nykterhetsnämnderna gäller även för Linköpings nykterhetsnämnd. Ytterligare kritik riktades mot nämnderna på grund av det upplysningsarbete som de enligt 1917 års rusdrycksförordning skulle företa åt de kommunala systembolagen. Åman beskriver hur denna upplysningsverksamhet ofta upptog stor del av nämndernas arbetsbörda och att det tidigt riktades kritik från Nykterhetsrörelsen mot detta. Nykterhetsrörelsen ansåg att nykterhetsnämnderna *“genom ett dylikt arbete i systembolagens tjänst sjunkit ned från sin övervakande uppsynsställning till att bliva expeditionsorgan åt bolagen, varigenom nämndernas auktoritet förminskades, deras viktiga arbete försvårades och förbundsvännernas medverkan omöjliggjordes.”*⁶⁰ I protokollen för Linköpings nykterhetsnämnd kan vi vid den här tiden även läsa om att just detta upplysningsarbete. I protokollen från 1920 står det bland annat att det *“Från Spritbolagets styrelse hade inkommit en begäran om Nykterhetsnämndens yttrande angående en ansökan om motbok, som inlämnats av köpmannen Ernst Robert Hjalmar Pettersson. Nämnden beslöt att för sin del avstyrka att motbok tilldelas sagde Pettersson.”*⁶¹ Lite senare samma år står det även att det *“Från Systembolaget hade inkommit en begäran om nämndens yttrande med anledning av ansökningar om motbok från skomakaren Axel Fredrik Pantzar och muraren Alfons Viktorin Jönsson, och beslöt nämnden att för sin del avstyrka bifall till bägge dessa ansökningar.”*⁶² Upplysningsverksamheten gentemot systembolagen var en viktig del av

---

⁵⁷ Stadsfullmäktiges protokoll 21 januari §15, handlingar nr 3:15

⁵⁸ Stadsfullmäktiges protokoll 29 november §269

⁵⁹ Stadsfullmäktiges protokoll 25 november §245

⁶⁰ Åman i Palme 1962 s. 317

⁶¹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 12 april 1920 §8

⁶² Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 6 december 1920 §7

nykterhetsnämndernas arbete, både för det förebyggande arbetet men även för att förhindra att personer som redan var "hemfallna åt dryckenskap" fick tillgång till alkohol. Även protokollen i Linköpings nykterhetsnämnd vittnar om detta upplysningsarbete som tidskrävande. I årsberättelsen från 1922 lägger nämnden fram en önskan om att anställa en person som enbart bedriver upplysningsarbetet samt övervakning av de som var "hemfallna åt dryckenskap".⁶³ 1925 tycks nykterhetsnämnden i Linköping ha fått gehör för sin önskan om att anställa någon som tar sig an det tidskrävande övervakningsarbetet. Nämnden blev beviljad ett anslag á 500 kr för att avlöna en ombudsman som mer regelbundet kunde övervaka vanedrickare. Ett bättre samarbete med systembolaget i kommunen blev också resultatet av denna anställning.⁶⁴

Kritik riktades även direkt mot lagen om vård av alkoholister, den ansågs bland annat lägga för stor vikt på de samhällsskyddande aspekterna medan den enskilde individens behov av vård kom i skymundan.⁶⁵ 1926 lämnade Justitieutskottet fram ett förslag till åtgärder mot dryckenskap och fylleri. Utredningen kritiserade 1913 års lag om behandling för att vara ett "samhällets självförsvar" mot alkoholmissbruk och att de ingripande som gjordes inte var i den enskilde personens nytta utan i samhällets.⁶⁶ Utredningen tycks också kommentera den koppling till klassdiskriminering som senare forskare tycks ha gjort (se till exempel Knobböck, 1995 samt K. Bruun i Bruun & Frånberg, 1985 s.298 ff.) i lagen om alkoholistvård samt rusdrycksförordningen. Författarna till utredningen reflekterade över att lagen inte gick att tillämpa på alla som var vanedrickare och "hemfallna åt dryckenskap" på grund av att de inte var skadliga för samhället. Vanedrickare tordes finnas även i andra samhällsklasser än bara arbetarklassen. I utredningen går det att läsa:

*"Stöder man tvångsinterneringen på den fara eller allvarliga olägenhet för samhället, som vanedrickarens obehindrade vistelse i frihet medför, drager detta med sig den konsekvensen, att tvångslagen blir ur stånd att träffa en del alkoholister, som eljest skulle med framgång kunnat behandlas å anstalt, nämligen sådana, vilka icke kunna hänföras under de grupper, som samhället förklarar skadliga för detsamma."*⁶⁷

Utredningen lämnar dock frågan obesvarad och kommer inte med några förslag till hur dessa vanedrickare ska kunna få behandling. Förslaget kom till stora delar att ligga till grund för

---

⁶³ Linköpings stadsfullmäktiges handlingar 1923 nr 21

⁶⁴ Linköpings stadsfullmäktiges handlingar 1926 nr 13

⁶⁵ SOU 2004:4 Bilaga 4 s. 538

⁶⁶ SOU 1926:17 s. 56

⁶⁷ ibid. s. 57

den nya lag om behandling av alkoholister som trädde i kraft 1931 (SFS 1931:233). Den nya lagen hade större fokus på förebyggande och mer individanpassade insatser än tidigare men samhällsskyddet var fortfarande av stor vikt.⁶⁸ I och med den nya lagen kom nykterhetsnämndernas arbetssätt att förändras.

Årsberättelser 1922–1930

Om inget annat anges är informationen hämtad från Linköpings nykterhetsnämnds årsberättelse som återfinns i Linköpings stadsfullmäktiges protokoll, Linköpings stadsarkiv. Årsberättelserna återfinns i efterföljande års handlingar.

Nykterhetsnämndens årsberättelse 1922

1922 presenterar Linköpings nykterhetsnämnd för första gången det lagstadgade kravet att avge årsberättelse för sin verksamhet samt nykterhetstillståndet i kommunen. Nämnden består detta år av sex män och en kvinna och de har sammanträtt vid sex tillfällen, varav ett av dessa sammanträden var ett extrainsatt möte. 15 anmälningar har behandlats av nämnden. Gällande anmälningarna har de åtgärder som nämnden utfört i de flesta fall bestått av varningar som tilldelats skriftligt. Ibland har nämnden också dragit in vissa personers motböcker. I en del av de anmälda fallen konstaterar nämnden att de sett en förbättring, men de befarar att flera personer kan bli föremål för internering om de inte ändrar sitt beteende. Nämnden har även förbjudit ölserveringar och stadens värdshus att servera alkohol till några av de anmälda personerna. I nykterhetsnämndens protokoll kan vi läsa om några av dessa fall. Skomakare Pantzar återkommer på flera ställen i nämndens protokoll från 1922. Hans första kontakt med nämnden var dock redan 1920, när nämnden först beslutade att undersöka huruvida han hade någon motbok⁶⁹ och senare samma år inkom en ansökan om motbok. Nykterhetsnämnden beslutade att avstyrka bifall angående skomakare Pantzars ansökan om motbok.⁷⁰ Skomakare Pantzar återkommer i nykterhetsnämndens protokollen igen under 1922. I protokollet från 7 augusti föreslås det att något bör göras åt hans omåttliga förtärande av rusdrycker och nämnden beslutar att tilldela honom en skriftlig varning.⁷¹ I oktober 1922 meddelar en av nämndens ledamöter att skomakare Pantzar fortfarande "hängiver sig åt ett omåttligt missbruk av rusdrycker" och nämnden beslutar att två av dess ledamöter ska

---

⁶⁸ SOU 2004:4 Bilaga 4 s. 538

⁶⁹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 12 april 1920 §6

⁷⁰ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 6 december 1920 §7

⁷¹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 7 augusti 1922 §11

uppsöka honom för att “framhålla vådan av sitt supiga levnadssätt”. Senare i samma protokoll kan vi läsa om att nykterhetsnämnden ordförande, vid tiden David Åbom, skulle göra en framställan till spritbolaget om indragning av motböcker samt förbud om förtäring av alkohol på stadens värdshus och ölserveringar. En av de som fick motboken indragen var skomakare Pantzar.⁷² Pantzar återkommer därefter inte i Linköpings nykterhetsnämnds protokoll. Personakter från denna period har inte bevarats och det går därför inte att avgöra orsaken till detta.

När det kommer till nykterhetstillståndet i staden uppger nämnden att de inte haft några fall av den allvarligaste arten. Däremot vill nämnden påpeka att många personer som setts komma ut från uteserveringar och restauranger är för berusade. Dessa personer borde ej ha serverats alkohol i de mängder som utskänkts av dessa krogar och restauranger i fråga. Nämnden vill därför påminna om att lagen inte tillåter märkbart berusade personer att serveras ytterligare mängd alkohol.

Till sist skriver nämnden att flera av deras ledamöter inte har haft tillfälle och tid att bedriva övervakningar och granskningar i den utsträckning vilken nämnden ansett krävts. För att få bukt med det problemet bör man enligt nämnden troligtvis anställa en person, som via ersättning åläggs dessa uppgifter.

Nykterhetsnämndens årsberättelse 1923

I Linköpings stadsfullmäktiges protokoll saknas årsberättelsen för 1923. Då nykterhetsnämnden var ålagda enligt rusdrycksförordningen från 1917, samt paragraf 2 i instruktioner för nykterhetsnämnden i Linköping, att avge årlig berättelse för sin verksamhet är detta extra anmärkningsvärt. Utifrån nykterhetsnämndens egna protokoll samt stadsfullmäktiges protokoll går det dock att följa nämndens arbete under året.

Det föregående året hade avslutats med att Linköpings nykterhetsnämnds ordförande David Åbom hade av sagt sig sin plats i nämnden.⁷³ Vid tillsättandet av den nya nämnden föreslog beredningsutskottet att Linköpings nykterhetsnämnd skulle avskaffas och dess uppgifter skulle övertas av fattigvårdsstyrelsen. Frågan remitterades till fattigvårdsstyrelsen då stadsfullmäktige ansåg att de måste yttra sig om saken innan något beslut togs.⁷⁴ Fattigvårdsstyrelsen protesterade kraftigt mot förslaget. I Linköpings stadsfullmäktiges handlingar finns ett utdrag ut fattigvårdsstyrelsens protokoll från 29 december 1923 bevarat

---

⁷² Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 9 oktober 1922 §8, §10

⁷³ Linköpings stadsfullmäktiges protokoll 25 november 1922 §245

⁷⁴ Linköpings stadsfullmäktiges protokoll 28 december 1923 §245

där frågan diskuteras. Fattigvårdsstyrelsen ansåg det som mest lämpligt att nykterhetsnämnden bibehölls då de uppgifter som styrelsen redan var ålagda att utföra var så betungande. Fattigvårdsstyrelsen hänvisade också till sitt yttrande från 1917 angående upprättandet av en särskild nykterhetsnämnd där stads storlek framför hölls som en viktig orsak till att Linköping behövde en särskild nykterhetsnämnd. I samma handlingar finns även ett utdrag ur beredningsutskottets protokoll från 12 februari 1924 där utskottet beslutar att lyssna till fattigvårdsstyrelsen yttrande om att bibehålla en separat nykterhetsnämnd.⁷⁵ I nykterhetsnämndens protokoll från 1923 kan vi läsa att ett förslag till årsberättelse för föregående år uppläses och godkänns.⁷⁶ Enligt Linköpings nykterhetsnämnds instruktioner, paragraf 2, ska årsberättelsen för föregående år lämnas in till stadsfullmäktige senast 1 juni. I protokollen för 1924 återfinns en notering från december som lyder att nuvarande ordförande och sekreterare i samråd med den förra ordföranden och sekreteraren ska upprätta en berättelse över verksamheten för 1923.⁷⁷ Det finns ingen notering i protokollen om att en årsberättelse faktiskt skapats och lämnats till stadsfullmäktige. Turbulensen vid årets slut samt att det efterföljande år tillsattes helt nya ledamöter kan vara bidragande till att årsberättelse för 1923 saknas.

Nykterhetsnämndens arbete går dock att följa i deras sammanträdesprotokoll. Nämnden tycks arbeta på som under tidigare år; bland annat delas varningar ut och personer och alkoholförsäljande inrättningar övervakas av nämnden. Information om antal anmälningar och ärenden som nämnden behandlade under året saknas på grund av att diariet för den här perioden inte är bevarad. Under 1923 hade nykterhetsnämnden sex sammanträden varav ett var ett extrainsatt sammanträde. Det extrainsatta sammanträdet behandlade ett klagomål angående de restriktiva åtgärder som ålagts Centralbuffén samt att eventuella åtgärder behövdes tas mot fru Ellen Andersson, innehavaren av ett pensionat på Repslagaregatan. Fru Andersson ansåg vara "hemfallen åt alkoholbegär".⁷⁸ På nästkommande möte beslutades det att hon skulle hållas under uppsikt av bland annat ledamoten fru Grahn.⁷⁹ I protokollen från juni 1923 går det att läsa att fru Grahn har övervakat Ellen Andersson men att det för tillfället inte behöver tas någon åtgärd mot henne då hon "gjort allvarliga ansträngningar att övervinna sitt spritbegär". Nykterhetsnämnden beslutade dock att fortsätta

---

⁷⁵ Linköpings stadsfullmäktiges handlingar 1924 nr 5 s. 61-62

⁷⁶ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 7 juni 1923 §2

⁷⁷ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 9 december 1924 §14

⁷⁸ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 27 februari 1923

⁷⁹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 9 april 1923 §2

övervakningen.⁸⁰ Redan i september återkommer hon dock i protokollen igen. Vid två hembesök har nämndens ledamöter observerat att fru Ellen Andersson “för ett mycket onyktert levnadssätt” och nämnden beslutade att börja vidta åtgärder för internering.⁸¹ Någon internering blir dock aldrig aktuell för fru Andersson. Den sista noteringen i Linköpings nykterhetsnämnds protokoll rörande henne är från april 1924 där det går att läsa att fru Andersson tillsammans med hennes fästman ämnar att flytta till Stockholm. Nykterhetsnämnden beslutar därför att inte gå vidare med interneringen.⁸²

Fru Andersson var en av få kvinnor som omnämns i Linköpings nykterhetsnämnds protokoll. De flesta kvinnor som omnämns i protokollen, med ett fåtal undantag, är hustrur som önskar att nämnden tar till åtgärder mot deras makar eller hustrur som är rädda för sina makar på grund av deras “supiga levnadssätt”. I ett protokoll från 1923 kan vi till exempel läsa om fru Jonsson som anmälde sin man, lantbrukare Jonsson både till nykterhetsnämnden samt polisen. Vi ett hembesök upplevde nämndens ledamöter som var på plats att hon var ängslig och rädd för mannen. Att det var hustrur som ofta förekom i protokollen är inte så förvånande. Enligt lagen om behandling av alkoholister var rätten att ansöka om åtgärd till nykterhetsnämnden förbehållen anhöriga och myndigheter. Protokollen visar också att läkare ibland, som i fallet med lantbrukare Jonsson, tog direkt kontakt med nämnden.⁸³ En annan orsak till att kvinnor sällan förekom i protokollen är de restriktioner som rusdrycksförordningen från 1917 anger - det var svårare för kvinnor, främst ogifta, att få motbok och gifta kvinnor var hänvisade till sin mans motbok. Utan motbok begränsades kvinnans tillgång till alkohol. De rådande normerna gjorde också gällande att kvinnor inte skulle dricka alkohol.⁸⁴ Skillnaden mellan könen blir tydlig om en jämförelse på innehavet av motbok görs, mellan 5–11 procent av kvinnorna hade en motbok medan siffran för männen där mellan 60–77 procent av männen var innehavare en motbok. Mängden alkohol som kvinnorna kunde få ut via sin motbok begränsades ofta också, 1920 hade 77 procent av de kvinnliga motboks innehavarna begränsad köprätt och 1925 hade siffran stigit till 98 procent.⁸⁵

---

⁸⁰ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 7 juni 1923 §3

⁸¹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 5 september 1923 §4

⁸² Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 4 april 1924 §6

⁸³ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 7 juni 1923 §7; Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 5 september 1923 §3

⁸⁴ Knobblock 1995 s. 93–95

⁸⁵ Bruun i Bruun & Frånberg 1985 s. 301

Nykerhetsnämndens årsberättelse 1924

Efter nedslag i nykerhetsnämndens årsberättelse gällande år 1924 hittar vi att det i februari månad, vid stadsfullmäktiges sammanträde, tillsattes helt nya ledamöter på samtliga poster i nykerhetsnämnden i Linköping. Vid stadsfullmäktiges februarisammanträde samma år offentliggjorde också fattigvårdsstyrelsen att de inte kunde åta sig något av det arbete som nu nykerhetsnämnden ansvarade för. Nykerhetsnämndens nya ledamöter höll därefter sitt första sammanträde den 10 mars nästkommande månad. Därefter samlades nykerhetsnämnden varje månad utöver sommarmånaderna juni och augusti. I årsberättelsen klargörs även att man gick ut i de lokala tidningarna med adress och telefonnummer till nykerhetsnämndens ordförande. Detta marknadsfördes så att invånarna visste vad de skulle vända sig ifall de ville göra en anmälan.

Under årets gång hanteras 60 ärenden, varav ett av dessa ärenden slutade i internering. Interneringarna var kostsamma och stadsfullmäktige beviljade ett anslag på 1 100 kr. Att bedriva behandling av personer "hemfallna åt dryckenskap" var kostsamt och Rosenqvist beskriver i *Den svenska supen* att kommunerna hade ofta små ekonomiska resurser att röra sig med. 1913 bildades den statliga Rusdrycksmedelsfonden som bland annat skulle ge anslag åt kommunerna för att finansiera interneringen samt som stöd i det kommunala nykerhetsarbetet. De anslag som betalades ut var dock ofta små jämfört med de totala kostnaderna som de kommunala nykerhetsnämnderna hade. Stockholms nykerhetsnämnds totala omkostnader var till exempel ett år 133 000 kr medan det statliga anslaget endast var 700 kr. Av dessa kostnader gick närmare 30 % till att bekosta internering. Linköpings nykerhetsnämnds räkenskaper och därmed utgifter och totala anslag går inte att finna i Linköpings stadsfullmäktiges uppskrift över utgifter och inkomster. För detta år tycks det inte heller finnas några statliga anslag till nykerhetsnämnden. De statliga alkoholanstalterna som det var möjligt att skicka tvångsinterneringar till var till viss del subventionerade men den stora kostnaden hamnade ofta på kommunerna i alla fall. Runt 1920 uppgick kostnaden för en internering till 1 kr/dygn. Tvångsinterneringen kunde också medföra andra kostnader för kommunen. Även om det var arbetstvång på anstalterna tjänade inte de intagna några större summor och kommunerna kunde därför tvingas betala ut fattigvårdsunderstöd till den intagnes familj.⁸⁶

I ovan nämnda fall behövde personen i fråga inte avsitta hela sin interneringstid. Lagen gav utrymme för tidigare frigivning om den intagne kunde antas leva ett nyktert och

---

⁸⁶ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s. 179

ordentligt liv efter interneringen.⁸⁷ Nykterhetsnämnden uttryckte också att interneringen endast avses att användas i nödfall och att hot om internering ofta är så pass avskräckande att det många gånger räcker för att ändra ett beteende. Under året var det sju personer som stod under övervakning av nämnden och att ett 40-tal personer hade tilldelats en varning. Protokollet från april 1924 berättar om ett stort antal personer som tilldelats varningar för ett onyktert levnadssätt. De orsaker som föreligger varningarna är bland annat arresteringar av polisen, böter för fylleriförseelser, misstanke om olovlig försäljning av rusdrycker samt att i “onyktert tillstånd visat sig brutal och svår”. Gemensamt för de som har tilldelats varningar är att de tillhör arbetarklassen. Vid ansökan om motbok skulle bland annat yrke anges och yrken är något som också registreras i nykterhetsnämndens protokoll. Bland de som har fått varningar tilldelade återfinns bland annat arbetare, skomakeriarbetare, bageriarbetare, garveriarbetare och plåtslagare.⁸⁸ Samma mönster går att se vid de varningar som delades ut i oktober samma år. Bland dessa personer återfanns bland annat slakteriarbetare, lumpsamlare och arbetare.⁸⁹ I årsberättelsen nämns att de varningar som utdelas i flera fall haft goda resultat, men inga exempel på för vilka personer detta gäller nämns. Nämnden påpekar även att det i flera fall också hade behövts övervakning men det anges inte för hur många personer detta gäller. Att det inte anges några precisa siffror där det redovisas statistik över hur lyckosamma nykterhetsnämndens arbetsmetoder var i de olika fallen försvårar möjligheten att tolka hur effektiva de olika metoderna egentligen var.

I årsberättelsen anger nykterhetsnämnden att deras resurser är undermåliga för att kunna bedriva övervakning i alla de fall där de önskar genomföra en sådan åtgärd. Det framgår också att det gjorts ett anslag till stadsfullmäktige där man önskar anställa en person, vilken kan hjälpa nämnden att bedriva upplysnings- och övervakningsverksamhet i större skala för att kunna täcka det behov som nämnden anser vara nödvändigt i sammanhanget. Förutom den individuella övervakningen av enskilda individer föreslår nämnden att en sådan person också skulle kunna bedriva en slags allmän övervakning av Linköpings nykterhetstillstånd. Nämnden argumenterar också för att en sådan anställning skulle vara till hjälp i det polisiära arbetet med att fastställa vilka som ligger bakom den illegala försäljningen.

Nykterhetsnämnden yttrar sig också kring hur det ser med det allmänna nykterhetstillståndet i Linköping. I yttrandet bedömer nämnden att de inte ser någon

---

⁸⁷ SFS 1913:102 §18

⁸⁸ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 8 april 1924 §10

⁸⁹ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 14 oktober 1924 §11

förbättring jämfört med föregående år gällande detta. Snarare anser de att tillståndet i staden har försämrats en aning. Vidare beskrivs att illegal alkoholförsäljning pågår i stor utsträckning. De personer som fått sina motböcker indragna verkar inte ha några svårigheter att komma över alkohol om de så önskar, då de flesta som döms för fylleri inte heller har motböcker. Nämnden riktar sedan en viss kritik mot polismyndigheten, vilka de menar borde rikta större uppmärksamhet mot den illegala försäljningen av alkohol i staden.

Nykterhetsnämnden framför även ett önskemål om att man i Linköping ska implementera det så kallade Sundsvallssystemet. Sundsvallssystemet innebar att kommunen övertog kontrollen av ölförsäljningen och att de som ville sälja öl var tvungna att ansöka om tillstånd.

I slutet av året beviljade stadsfullmäktige ett anslag á 100 kr för att kunna anordna ett föredrag med professor Alfred Petrén. Föredraget kom att genomföras 1925.⁹⁰

Nykterhetsnämnden årsberättelse 1925

1925 sker vissa förändringar i nykterhetsnämndens arbetsätt bland annat träffas nu nämndens ledamöter varje månad, även under sommarmånaderna. Antal ärenden har också stigit från 60 till 70. De flesta ärenden har såsom tidigare inneburit att varningar har tilldelats. De varningar som tilldelats har i de flesta fall gjorts skriftligt. I ett av de fall där varning tilldelats har det gjorts muntligt. Nämnden fortsätter hävda att varningarna har gett goda resultat. Precis som föregående år står sju personer under övervakning. Nytt är emellertid att två av dessa fall, av nämnden, ansetts så pass allvarliga att man har gjort förberedelser för internering.

Nykterhetsnämnden informerar om att en internerad person nu har frisläppts och kommit hem från anstalten. Denna person frigavs den 14 september från vårdhemmet Älvgården i Hedemora. Nämnden uppger sedan att denna person har skött sig mycket väl och helt utan anmärkningar sedan han kommit tillbaka ut i det civila. Att personen har skött sig väl sedan återkomsten till Linköping bedömer nämnden vara av ett tecken på en lyckad internering.

Stadsfullmäktige beviljade i slutet av 1924 anslag för att en föreläsare skulle komma till nämnden. Föredragshållaren var professor Alfred Petrén. Föredraget var en del av det upplysningsarbete som fördes under mitten av 1920-talet. Utöver dessa föredrag som anordnades på initiativ av nykterhetsnämnden anordnades under 1925 ett stort antal upplysningskurser i statlig regi. Under året anordnade staten 31 kurser i totalt 1355 nämnder.

---

⁹⁰ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 9 december 1924 §5

Satsningen på dessa utbildningskurser kom av att den kritik som riktats mot nykterhetsnämnderna. Nykterhetsnämndernas varierande och låga aktivitet ansågs bero på okunnighet, men också oföretagsamhet och en brist på förståelse för de uppgifter som ålagts nämnderna.⁹¹ Utbildningsarbetet blev en viktig del i att försäkra och förstärka kvalitén på arbetet nykterhetsnämnderna utförde.

Nytt för i år är att nämnden upprättat en svartlista på 75 personer som samtliga har fått sina motböcker indragna. Svartlistan gick sedan ut till stadens samtliga ölutskänknings- och avhämtningsplatser, vilka uppmanats till att varken sälja eller servera dessa personer. Nämnden beskriver sedan att den så kallade svartlistan gett ett tillsynes gott resultat. Dock tror de att resultatet hade kunnat varit ännu godare om de som innehar rätten att sälja pilsner är noggrannare med att följa nämndens uppmaningar om vem som ska tillåtas serveras och köpa pilsnerdricka.

I årsberättelsen läser vi också att nämndens önskemål om att tillsätta en ombudsman för att bedriva övervakning i större omfattning har beviljats av stadsfullmäktige. Nämnden anser att tillsättandet av denna ombudsman är skälet till att de två personer som möjligen skulle interneras slapp internering.

Nykterhetsnämnden fäller även detta år en kommentar kring hur det ser på det allmänna nykterhetstillståndet i Linköping. Tillståndet ansågs i stort sett vara oförändrat jämfört med tidigare år. Dock anser nämnden att ungdomsfylleriet blivit något större och att det verkar korrelera med motboksfusket. Enligt nämnden styrks denna tolkning av den nytillsatta ombudsmannen som gjort liknande observationer. Nämnden vänder sig sedan till polisen och råder dem att inrikta sig mer på de som olagligt förser ungdomar med alkohol. Den information som nämnden tagit del av via samtal med övervakade personer, antyder att stora delar av den illegala alkoholen härstammar från landsbygden. Om poliser riktar delar av sina resurser i den riktningen tror nämnden att det går att minska problematiken med motboksfusket och ungdomsfylleri.

Nykterhetsnämnden årsberättelse 1926

År 1926 håller nykterhetsnämnden i elva möten och behandlar där ett 70-tal ärenden under årets lopp. Två interneringar genomförs och ett fall där nämnden vidtar förberedande åtgärder för internering förekommer. Nämnden har tagit del av 40 anmälningar varav 19 resulterat i varning. En ändring från föregående år är att majoriteten av de varningar som nämnden utför,

---

⁹¹ Rosenqvist i Bruun & Frånberg 1985 s. 167

nu görs muntligt istället för skriftligt, vilket tidigare varit fallet. De flesta av varningarna har också utdelats av nämndens ombud. Nämnden upprepar även detta år att varningarna tycks ha goda resultat. Nämnden framhåller därtill, att ombudsmannens viktigaste uppgift utöver att utdela varningar, är att ägna sig åt övervakning av anmälda alkoholister. Nämnden och ombudsmannen meddelar att den arbetat med 20 övervakningar under året. Övervakningarna fastställer nämnd och ombudsman i majoriteten av fallen givit upphov till en positiv utveckling hos personerna i fråga, vilka därför, i flera situationer kunnat undgå strängare åtgärder.

Nykerhetsnämnden säger sig under det gångna året ha förbättrat samarbetet med stadens ölstugor. Ölstugorna har i större grad än tidigare undvikit att servera de nämnden anser vara de mest ökända pilsnerdrickarna, vilket bidragit till ett förbättrat nykterhetstillstånd i staden. Däremot anser nämnden att även om de ser positiva förändringar på flera plan, tyvärr motvägdes dessa framgångar av att flera avhämtningsställen inte följt nämndens anvisningar såsom de borde.

Anmärkningsvärt detta år är att nämnden ändå anser det allmänna nykterhetstillståndet en aning förbättrat i staden på grund av att fylleriförseelserna de senaste tre åren har minskat i antal. Nämnden hävdar dock att ungdomsfylleriet är det stora problemet som kvarstår. Nämnden uppmanar, kopplat till ungdomsfylleriet, att polisen fortsatt riktar uppmärksamhet åt den illegala langningen av rusdrycker. Den illegala langningen av rusdrycker och fusket med motböcker var dock inte förbehållet ungdomen. I nämndens protokoll från februari 1926 går det att läsa att kopparslagaren Lindqvist på grund av sitt missbruk blivit avstängd från att köpa alkohol på stadens serverings och utskänkningsställen. Efter ombudsmannens undersökningar kom det också till nämndens kännedom att två andra personer med hjälp av sina motböcker har köpt ut alkohol till kopparslagaren Lindqvist. Nämnden beslöt att anmäla dessa personer till Linköpings allmänna åklagare.⁹²

Detta år valde nämnden också att betala för en konferens som anordnades av Centraförbundet för nykterhetsundervisning. Vid konferensen togs initiativet att bilda en sammanslutning av nykterhetsnämnderna i Östergötland. Därefter bildades Östergötlands läns-nykterhetsnämndsörening där Linköpings nykterhetsnämnd ingick.

Nykterhetsnämnden väljer även att påpeka att deras samarbete med Systembolaget fungerat väl under året och att Systembolaget har följt de anvisningar som nämnden föreslagit. Nämndens ordförande har även deltagit vid flera av Systembolagets

---

⁹² Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 9 februari 1926 §2, §3

sammankomster. Nämnden väljer också att framföra att deras arbete inte alltid når ett önskat resultat. Detta menar nämnden beror på att flera anmälningar kommer in för sent när åtgärder egentligen hade behövts sättas in långt tidigare. Nämnden hävdar också att de i flera fall har varit dåligt informerade av andra myndigheter i staden. Nämnden föreslår därför att andra myndigheter i fler ärenden konsulterar nämnden för att se om denna behövts kopplas in.

Nyktethetsnämnden årsberättelse 1927

Detta år har nämnden träffats elva gånger och under årets gång har de behandlat ett 70-tal ärenden. Nämnden har fått in 50 anmälningar där 26 har resulterat i en varning. De flesta av varningarna är tilldelade muntligt av ombudsmannen. Under året har fem personer har internerats, varav två av dessa har bekostat interneringen själva. En av de som tvångsinternerades detta år var arbetaren Justus Valter Nyström. Hans första kontakt med nyktethetsnämnden tycks vara i oktober 1924 när han tilldelades en varning för sitt supiga leverne.⁹³ Arbetare Nyström återkommer i nyktethetsnämndens protokoll i mars 1927 efter att en anmälan angående hans synnerligen dåliga och supiga levnadssätt. Protokollen berättar att han är ogift, bor hos sina föräldrar och att han inte klarar av att sköta något arbete på grund av sitt alkoholmissbruk. Nyktethetsnämnden beslutade därför att arbetare Nyström skulle föras upp på svartlistan samt övervakas av ombudsmannen.⁹⁴ Nästa månad menar nämnden att han uppfyller ett av de krav som i lagen om behandling av alkoholister ställs för tvångsinternering, han utgör en fara för både sig själv och sina anhöriga. Nämnden hade mottagit ett läkarintyg som stärkte Nyströms behov av vård på anstalt och han tvångsinternerades därefter på anstalten Wenngarn.⁹⁵ Årsberättelsen berättar vidare om att en person som beviljats permission under interneringen, anger nämnden hade brutit mot permissonsreglerna och blivit återförd till anstalten. Nämnden uppger att i övrigt så verkar arbetet på anstalterna fungera väl. I två fall har nämnden valt att förbereda för internering, men då personerna i fråga skärpt sitt beteende har interneringen gått att undvika.

Den hos nämnden tillsatta ombudsmannen har i fortsatt utsträckning jobbat mestadels med det nämnden kallar för övervakning. Övervakningen verkar enligt nämndens olika åtgärder, vara den som tillsynes ger bästa resultat. Ett av de dilemman som uppstått under övervakningsarbetet har varit att hitta jobb till de övervakade. Här utlyser nämnden att de gärna välkomnar ett större stöd hos stadens olika arbetsgivare.

---

⁹³ Linköpings nyktethetsnämnds protokoll 14 oktober 1924 §11

⁹⁴ Linköpings nyktethetsnämnds protokoll 8 mars 1927 §4

⁹⁵ Linköpings nyktethetsnämnds protokoll 11 april 1927 §3

Under året beviljades en ny oktroj där motboksåldern fastslogs till 25 år. Oktrojen fastslår också att restauranger endast får servera alkoholhaltig dryck om vederbörande hunnit fylla 21 år, tidigare var åldern 18 år. Vidare måste nu också ölstugorna stänga klockan sju istället för tio på vardagar. Åtgärden att stänga ölstugorna tidigare, uppger nykterhetsnämnden redan bidragit till ett bättre förhållande i staden. Nykterhetsnämnden framföra i årsberättelsen sitt missnöje över att de inte rådfrågats när man skapade oktrojen. Dock har nämnden i vissa fall kunnat påverka premisserna i oktrojen genom att samarbeta med enskilda stadsfullmäktigeledamöter. Under året invände sig nykterhetsnämnden mot att Länsstyrelsen upphävt ett beslut angående de tider för alkoholutskänkning som Stadsfullmäktige hade fastslagit. Nämnden väljer i samband med detta beslut av Länsstyrelsen att framföra ett klagomål hos Kungl. Maj: t.

Nykterhetsnämnden vänder sig också till rättsinnehavarna för alkoholserving. Nämnden uppmanar dessa att kontrollera sig själva så att alla deras anställda följer lagen. Vidare anser nämnden att stadens nykterhetstillstånd i allmänhet ej har försämrats jämfört med föregående år. Däremot påpekar nämnden att problemet med ungdomar under 20 år som dricker fortfarande kvarstår, vilket nämnden menar pekar på att den olagliga alkoholförsäljningen fortfarande är relativt stor. Nämnden uppmanar därför att de som har kännedom om olaglig alkoholförsäljning anmäler detta. Nämnden väljer även att tacka för det fungerande samarbetet med Systembolaget där de följt anvisningarna om att inte sälja till, av nämnden, utpekade alkoholister. Slutligen väljer nämnden att framföra önskemålet att alla ärenden som berör nykterhetstillståndet i samhället kommer nämnden till känna, så att de får chans att yttra sig. Detta menar nämnden är viktigt, för att de som myndighet har fått uppgiften att övervaka nykterhetstillståndet i samhället.

Nykterhetsnämnden årsberättelse 1928

Nämnden har sammanträtt vid elva tillfällen och även detta år har ett 70-tal ärenden bearbetats av nämnden. Av 46 inkomna anmälningar har nämnden utdelat en varning i 43 fall. Ombudsmannen fortsätter vara den som åläggs utföra de flesta av varningarna genom att förmedla dessa muntligt. Vissa av de fall som lett till varning har medfört att de berörda personerna i fråga gått med i en nykterhetsförening. Nämnden talar om att de haft sju interneringar där två av dessa har skett under tvång. Tre av de internerade personerna har varit ute på försökspermission och fyra av dem är kvarvarande på anstalt. I fyra fall under året har nämnden vidtagit förberedande åtgärder för internering, men inga av dessa fyra fall

fortskred i den riktningen att en sådan åtgärd blev nödvändig. Ombudsmannens arbete beskrivs vara det samma som föregående år och ger enligt nämnden fortsatt goda resultat. Nämnden uppger att de har stora utmaningar med att finna arbete åt flera av nämndens övervakade personer trots att de har varit i kontakt med många arbetsgivare. Nämnden hoppas också att de får hjälp från arbetsförmedlingen med att hitta sysselsättning åt dessa personer.

Problematiken från tidigare år med ungdomsfylleri kvarstår. Oktrojen från föregående år hade höjt motboksåldern till 25 år och att restauranger endast fick servera alkoholhaltig dryck till personer över 21 år. Gårdskarlen Axel Fredrik Svensson anmäldes till nykterhetsnämnden i början av 1928. Fadern kräver att nämnden ska ingripa då hans son vid upprepade tillfällen hade kommit hem starkt berusad samt en gång varit anhållen för fylleri. Gårdskarlen Svensson var vid anmälan 19 år gammal och var då även enligt rusdrycksförordningen för ung för att inneha motbok.⁹⁶ Nämnden anser tyder på att smyghandel och motboksfusk fortfarande försiggår. Nämnden skriver därefter ett brev till magistraten och ber om hjälp för att bekämpa smyghandeln i staden. Nämnden känner emellertid inte till om magistraten har vidtagit några särskilda åtgärder i saken. I övrigt anser nämnden att nykterhetstillståndet i Linköping är oförändrat. Nämnden påpekar att även om fylleriförseelserna minskat något i Linköping och övriga Sverige under året så är det i så pass liten grad att det inte märks av. Andra nykterhetsnämnder runt om i Sverige tycks ha haft en något ljusare bild av hur nykterhetstillståndet utvecklats. 1928 genomförde rusdryckslagstiftningsrevisionen en rundfrågning till landets nykterhetsnämnder angående hur de bedömde nykterhetsläget. En majoritet av nämnderna menade att läget hade förbättrats och de tillskrev den nya lagstiftningen samt motbokssystemet förtjänsten. Nämnderna uppgav en annan bidragande orsak till det förbättrade nykterhetsläget, nämligen att det numera ansågs vara vanhedrande att uppträda berusad.⁹⁷

Samarbetet med Systembolaget uppger nämnden har fungerat väl även detta år. Försäljningen via restauranger och ölstugor har också fungerat väl. Vid ett tillfälle har ändå en av ölstugornas ägare varnats och blivit uppmanad till att hålla bättre koll på vilka som serverats alkohol. I denna årsberättelse gör nämnden en vädjan genom att vända sig till stadens myndigheter att eventuellt skärpa bestämmelserna kring utskänkingsrättigheter för

---

⁹⁶ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 10 januari 1928 §

⁹⁷ Nycander 1996 s. 68

att skapa ett större engagemang hos rättighetsinnehavarna. Nämnden anger också att de har inlett samtal med ett antal bryggerier för att förbättra förhållandena kring ölhandeln.

Nykterhetsnämnden årsberättelse 1929

Detta år har nämnden samlats 15 gånger och har under året arbetat med ett 90-tal ärenden. 30 personer har till nämnden anmälts och samtliga av dessa personer har tilldelats en varning. Nykterhetsnämnden påpekar att de gör ett gott arbete genom sin övervakning och att flera av de anmälda personerna också anslutit sig till olika nykterhetsföreningar efter nämndens påtryckningar. Länsstyrelsen har också beviljat nämnden i fyra fall om internering. En av dessa fyra personer, skärpte sitt leverne och undkom därför internering. Av de övriga tre har två av dessa kunnat skrivas ut och har sedan dess inte fått någon anmärkning, men i det kvarvarande fallet har anstaltsvistelsen misslyckats uppger nämnden. Nykterhetsnämnden beskriver också att de har haft fortsatta svårigheter med att hitta anställning åt de personer som tidigare hanterats av nämnden. Nämnden säger att det finns en fara i att de som inte hittar jobb löper stor risk att falla tillbaka i missbruk.

Vad gäller nykterhetstillståndet rapporterar nämnden att de inte ser någon större förändring med föregående år. Fylleriförseelserna har visserligen ökat, men dock inte i sådan skala att nämnden anser att man bör dra några särskilda slutsatser. Nämnden anger sedan att ungdomar anhållna för fylleri har minskat från 33 till 25 jämfört med året innan, men även detta anser nämnden kan bero på tillfälligheter. Beträffande ett antal polisrapporter som nämnden tagit del av, uppger nämnden att vissa ungdomar fått i sig ända upp till 35 halvor pilsner. I och med detta uppmuntrar nämnden att man ser över hur ölförsäljningen går till, för att eventuellt kunna vidta åtgärder beträffande hur den sker. Nämnden vidhåller att de i två fall vidtagit åtgärder gentemot ölförsäljare och på det viset lyckats förbättra situationen.

Samarbetet med Systembolaget fortsätter nämnden att beskriva som synnerligen gott. Nämnden förtäljer sedan att stadsfullmäktige beslutat att alltid fråga innan sådan ansökning göres, skall nämnden inhämta noggranna upplysningar om ifrågavarande person samt, därest ej uppenbarligen utsikt saknas att utan tvång återföra honom till ett nyktert och ordentlig liv, vidtaga härför lämpade åtgärder, såsom att söka 1) förmå honom att ingå i nykterhetsförening; 2) bereda honom, för minskande av frestelserna till bruk av rusdrycker, anställning hos lämplig person eller ombyte av verksamhet eller vistelseort; 3) utverka hos försäljare av brännvin, vin eller öl, att sådana drycker ej utlämnas till honom; 4) förmå honom att rådfråga läkare och följa dennes föreskrifter eller att frivilligt söka vård å lämplig

anstalt. Nämnden om ett yttrande gällande frågor som rör handel med rusdrycker och pilsner. Nämnden gläder sig över stadsfullmäktiges beslut som de menar ger dem större inflytande och möjlighet att uppfylla sin uppgift.

Nykterhetsnämnden årsberättelse 1930

Detta år träffades nämnden tolv gånger. Nämnden har gått igenom 80 fall och fått in 21 nya anmälningar. Rörande tre av anmälningarna uppger nämnden att de inte har kunnat gå vidare på grund av att alkoholistlagen inte varit gällande i de fallen. Resterande 18 anmälningar har resulterat i varning. Varningarna har tilldelats via ombudsmannen, men också skriftligt och vid fyra tillfällen har vissa blivit inkallade till nämnden för att mota en varning på plats. En del av varningarna har resulterat i övervakning. I vissa fall har anmälda personer ifråga också anslutit sig till nykterhetsförening. Nämnden anser rörande åtgärderna, övervakning och varning, att dessa två åtgärder fungerat väl. I majoriteten av fallen har det efter en tid gått att urskilja en förbättring gällande dryckesvanor, och val av umgängeskrets. Under året internerades fyra personer, vilka frivilligt gick med på att interneras. En av de som frivilligt lät sig interneras var slaktaren Karl Oskar Nordström som internerades i mars efter att läkarintyg inlämnats till nämnden.⁹⁸ Av de personer vilka kommit ut från anstalt uppger nämnden att blott en person har återfallit i missbruk. De övriga har klarat sig utan anmärkning. Problemet med att hitta jobb åt de som kommit ut från anstalt uppger nämnden är nästintill omöjligt på grund av den höga arbetslösheten som för tillfället råder. Nämnden uppger också att de uppfattar flera arbetsgivare som osäkra över att anställa någon som kommit ut från alkoholistanstalt. Nämnden finner det sorgligt att flera som kommer ut från alkoholistvården faller tillbaka i sitt supande när de inte hittar något jobb.

Nämnden har i 20 fall blivit ombedda av Länsstyrelsen och kommunala myndigheter att fälla yttrande i frågor rörande handeln med alkohol. Dessa fall har bland annat handlat om systembolaget oktroj och utskänkningsrättigheter. Nämnden har också, vid yttrande, föreslagit att man ska dra in ägarnas utskänkningsrättigheter. Detta fick också genomslag, då stadsfullmäktige såg till att så blev fallet.

I årsberättelsen beskriver nämnden i vanlig ordning hur de ser på nykterhetstillståndet i staden och rörande detta ser nämnden ingen särskild förändring. Däremot noterar nämnden att fylleriförseelserna har minskat från 228 det föregående året till 143 detta år. Dock anser sig nämnden inte kunna dra några särskilda slutsatser kring detta. Nämnden uppger att i 88

---

⁹⁸ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 11 mars 1930 §3

fall av de 143 fylleriförseelserna är dessa begångna av folk som är bosatta utanför staden.

Nämnden tycker också att man ska se över handeln gällande avhämtning på grund av att det kommit nämnden till känna, att de vilka nämnden beskriver som mindervärdiga individer fått tag i alkohol den vägen. Situationen gällande ungdomsfylleriet förtäljer nämnden vara oförändrad, då antal ungdomar med fylleriförseelser ligger på ungefär samma nivå som tidigare. Olagligt förvärvat motbokssprit anser nämnden i de flesta fall förklarar varifrån ungdomarna, dömda för fylleri, fått tag i sin alkohol. De har även varit i kontakt med polisen gällande folk som köper ut alkohol till yngre. Problemen med att ungdomar och mindervärdiga personer får tag på alkohol på andra vägar återfanns inte enkom i Linköping. Överlåtelser av motböcker, motbokssprit och förfalskning av motböcker var ett utbrett problem.⁹⁹ I nykterhetsnämndens protokoll går det att läsa Henning Edvard Andersson som olagligen använde hans brors motbok för spritinköp i Skänninge. Nämnden i Skänninge beslutade därför att kontakta dess motsvarighet i Skänninge för att rekommendera att motboken för brodern drogs in.¹⁰⁰ Det anses även vara ett problem att många landsbor åker in till staden, särskilt på torsdagar och lockar andra till att köpa alkohol åt dem. Nämnden vill föreslå att polisen som har svårt att få bukt med problemet tillsätter särskild polis för att utföra spaning. Genom detta hoppas nämnden att man ska kunna få tag i de mest ökända langarna.

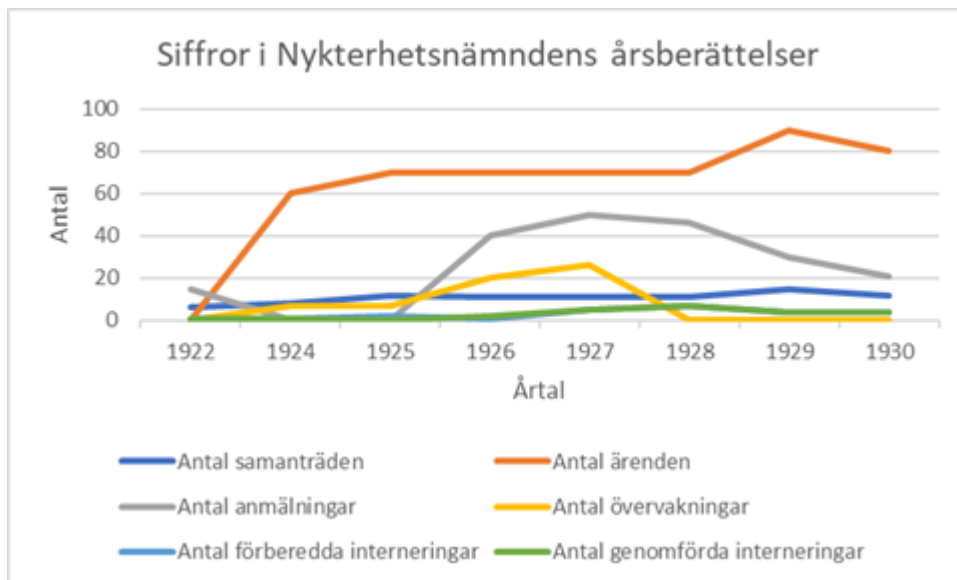
Samarbetet med Systembolaget uppger nämnden är fortsatt gott och Systembolaget underlättar många gånger nämndens arbete. Nykterhetsnämnden väljer till sist att påpeka att det vore bra om allmänheten också hjälper till i nämndens arbete. Nämnden beskriver att anhöriga många gånger väntar för länge med att anmäla. Därför menar nämnden att allmänheten och folk runt omkring de anhöriga också bör göra en anmälan till nämnden om det krävs. Nämnden berättar även att de eventuellt kommer få utökade arbetsuppgifter till nästa år, då de ska bevilja de körkort som utfärdats i Linköping.

---

⁹⁹ Björ i Bruun & Frånberg 1985 s. 195

¹⁰⁰ Linköpings nykterhetsnämnds protokoll 2 juni 1930 §3

Nykterhetsnämnden i siffror

Tabellen är en sammanställning över de uppgifter som återfinns i nykterhetsnämndens årsberättelser. Då årsberättelse saknas för 1923 är detta år inte med i tabellen. Tabellen visar några av de uppgifter som nykterhetsnämnden i Linköping utförde.

I tabellen kan vi bland annat se att antalet sammanträden ökade kraftigt från att årsberättelserna tar sin start 1922 fram till denna undersöknings slut 1930. Antalet övervakningar stiger även de för att sedan gå ned 1928. Årsberättelserna förtäljer inte om behovet av övervakningar avtog eller om de bara inte uppgav antal övervakningar för de kommande åren.

Sammanfattning och avslutande diskussion

För att uppnå vårt syfte valde vi att titta på Linköpings nykterhetsnämnd under åren 1917–1930 och med hjälp av det källmaterial vi tagit fram, finna svar på våra frågeställningar. När vi tittat på nykterhetsnämnden över tid har vi kunnat notera eventuella förändringar i hur och vad nämnden arbetade med. Den lokala begränsningen till Linköping fann vi var nödvändig för inte göra arbetet för stort. Uppsatsen är också delad i två delar där den ena delen handlar om de lagar som berörde nämnden och den andra delen består av nykterhetsnämndens egna årsberättelser och protokoll. Uppsatsen är framförallt av kvalitativ karaktär då vi främst, via källmaterialet, analyserar och tolkar textmaterial. Dock finns med ett litet kvantitativt inslag i form av en tabell i uppsatsen.

Resultatet i uppsatsen kan redovisas genom att titta närmare på de fyra frågeställningar, vilka har ställts i ambitionen att uppfylla uppsatsens syfte. Gällande den första frågeställningen om vilket uppdrag nykterhetsnämnden i Linköping hade, kan vi konstatera att uppdraget i största allmänhet gick ut på att överblicka nykterhetstillståndet i Linköping. Uppdraget reglerades i två lagar, lagen om vård av alkoholister från 1913 samt rusdrycksförordningen från 1917. Nämndens uppdrag bestod också i att katalogisera de personer som mist rätten att köpa alkohol. I uppdrag hade nämnden också att bereda olika ärenden rörande nykterhetstillståndet, vilka remitterats från stadsfullmäktige. I nämndens uppdrag ingick även att avstänga personer från att inhandla alkohol. Slutligen ingick också i nämndens uppdrag att avge en årlig berättelse över det verksamma året och ge ett utlåtande om nykterhetstillståndet i kommunen.

Frågeställning nummer två i ordningen gäller lagen om behandling av alkoholister från 1913 och hur den har implementerats av nykterhetsnämnden i Linköping. Det resultat vi kan fastställa kring implementeringen av lagen, är att den av nykterhetsnämnden i Linköping implementerats på det vis vilket lagen efterfrågat efter att en särskild nykterhetsnämnd upprättades i Linköping. Då protokoll från en första åren, 1917 - maj 1919, saknas kunde vi dock inte följa den första tidens arbete. Även diarieföring, personakter och korrespondens saknas. Denna information hade kunnat ge ett ökat djup åt vår undersökning. Lagen gav myndigheterna rätt att tvångsomhänderta personer som var ”hemfallna åt dryckenskap”. Flera exempel på hur nykterhetsnämnden i Linköping implementerade lagen, via internering, återfinns i deras protokoll och årsberättelser. Nykterhetsnämnden upplevde att hot om internering oftast var väldigt effektivt i arbetet med att förbättra någons “supiga leverne”.

Vår tredje frågeställning handlar om hur nykterhetsnämnden i Linköping blev

påverkade av rusdrycksförordningen, vilken reglerade vilka som tilläts bli serverade alkohol och vilka som fick rätten att inneha motböcker. Att rusdrycksförordningen från 1917 påverkat nykterhetsnämnden finner vi bland annat exempel på i nämndens protokoll från 1920 där flera registreringar beträffande indragna motböcker påträffas. Nämnden lämnar även utlåtanden rörande serveringsrättigheter, som i exemplen med Automaten och Centralbuffén, samt utför kontroller av serveringsinrättningar. Utifrån protokollen kan vi också läsa att nykterhetsnämnden i Linköping och det lokala systembolaget har haft ett nära samarbete. Detta möjliggjordes bland annat av att nämndens ordförande var en del av systembolagets styrelse, något som reglerades i rusdrycksförordningen.

Den sista och fjärde frågeställningen handlar om hur nämnden utförde sitt arbete och vilka medel de använde sig. Ett resultat kring den frågan går att fastställa genom att titta på nykterhetsnämndens årsberättelser och protokoll. I årsberättelserna finner vi att det arbete som nämnden utförde till stor del förverkligats genom ett antal sammanträden, vilka kunde variera något i antal från år till år. När det kommer till arbetet med att tilldela varningar och bedriva övervakning, så finner vi att nämnden utförde stora delar av detta arbete genom den ombudsman som tillsattes 1925. Ombudsmannen avlastade på så sätt nämnden som innan hade haft svårt att hinna med alla sina förpliktelser.

De medel som nämnden använde sig av var i första hand att tilldela varningar. Flera varningar har av nämnden, utdelats skriftligt, men efter det att ombudsmannen tillsatts, så har de allra flesta varningar skett muntligt via honom. Förutom att tilldela skriftliga och muntliga varningar, är ett annat medel som används av nämnden att övervaka de personer vilka nämnden anser är i behov av det. Övervakningen gick ut på att upprätta en personlig kontakt med den person som nämnden valt att övervaka. De som nämnden övervakade försökte nämnden uppmuntra till att bättra sina dryckesvanor och att gå med i nykterhetsförening. Det sista medlet som nämnden använde sig av var internering och tvångsinternering. Ibland valde vissa personer efter samtal med nämnden att interneras frivilligt. Om en person var motvillig till att interneras, så kunde det i vissa fall även ske under tvång. Processen att internera en person var ofta lång och flera varningar delades ut. I nämndens årsberättelser riktar de kritik mot sig själva och menar att deras arbete inte alltid nådde det önskade resultatet. En av orsakerna till detta var att de åtgärder som specificeras i paragraf 4 i lagen om vård av alkoholister togs för sent och att anhöriga ofta drog sig för att anmäla.

I övrigt finner vi också att nykterhetsnämndens arbete i Linköping gick ut på att granska alla anmälningar som kom in till nämnden. Efter att ha granskat anmälningarna

beslutade de om vilka åtgärder som skulle vidtas. I de flesta fall ledde anmälningarna i första hand till en varning. I flera fall kunde anmälningarna också läggas ner. Då diarieföringen saknas kan vi inte kontrollera antalet anmälning utöver det som anges i årsberättelserna. På grund av detta kan vi inte heller undersöka varför vissa anmälningar lades ned.

Under arbetets gång har vi uppmärksammat att kön och klasskillnader ofta avgör hur myndigheterna behandlar olika individer. Vilka som fick tillgång motbok är ett tydligt exempel på detta. Motböcker tilldelades män i mycket större grad än kvinnor och om en hade varit ansluten till fattigvården kunde det medföra att denne inte fick någon motbok. Så rörande framtida forskning kan vi till exempel rekommendera att man kring ämnet nykterhetsnämnder, eller i anknytning till något annat alkoholpolitiskt ämne, gör en kön eller klassanalys. Efter 1930 så kom ytterligare lagändringar och en tid efter det infördes också de så kallade länsnykterhetsnämnderna. Dessa ändringar kom förmodligen att beröra nykterhetsnämnden i Linköping under deras resterande tid innan nämnden lades ner. Ett annat tips är därför att fortsätta forska om nykterhetsnämnden i Linköping och fullfölja där vi stannade av. För att få ännu bättre översikt på nykterhetstillståndet i Linköpings kommun skulle även Linköpings utminuterings- och utskänkningsbolags handlingar och protokoll kunna granskas. Dessa återfinns bland annat i Linköpings stadsfullmäktiges protokoll och handlingar.

Källförteckning

Källmaterial

Linköpings stadsarkiv, källmaterial från nykterhetsnämnden i Linköping

Nykterhetsnämndens protokoll med bilagor 1919–1927 A1:1

Nykterhetsnämndens protokoll med bilagor 1928–1937 A1:2

Linköpings stadsarkiv, källmaterial från stadsfullmäktige i Linköping

Stadsfullmäktiges tryckta protokoll och handlingar 1916–1931

Offentliga tryck

SFS 1913:102 Lag om behandling av alkoholister

SFS 1917:340 Förordning om försäljning av rusdrycker

SFS 1922:324 Ändrad lydelse av paragraf 39 och 40

SOU 1914:6 Förslag till förordning angående försäljning av rusdrycker m.m.

SOU 1926:17 Förslag till åtgärder mot dryckenskap och fylleri

SOU 2004:3 Bilaga 4 - Samhällets tvångsingripande vid missbruk sedan 1900-talets början – en översikt

Litteratur

Bruun, Kettil & Frånberg, Per (red.) (1985) *Den svenska supen – en historia om brännvin, Bratt och byråkrati*. Stockholm, Prisma

Knoblock, Inger (1995) *Systemets långa arm - En studie av kvinnor, alkohol och kontroll i Sverige 1919–1955*. Stockholm, Carlssons bokförlag

Nycander, Svante (1996) *Svenskarna och spriten – alkoholpolitik 1855–1995*. Malmö, Sober Förlag, 2 uppl.

Palme, Sven Ulric (red.) (1962). *Hundra år under kommunalförfattningarna, 1862–1962*. Stockholm, AB Godvil

Övriga källor

Statistiska centralbyrån (2019) Folkmängden i rikets städer 1800–1967

(<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/>) hämtad 2019-11-11